

MIRT-VERKENNING OV EN WONEN TOETS VOORLOPIG VKA

EFFECTNOTITIE ARCHEOLOGIE EN CULTUURHISTORIE

MAART 2026

DEFINITIEF

Autorisatieblad

MIRT verkenning OV en Wonen Regio Utrecht, toets voorlopig VKA

	Naam	Akkoord	Datum
Opgesteld door	Arjan Freije, Stef Brauers, Esther Menken	✓	19-03-2026
Gecontroleerd door	Martin Wink, Thymo Vlot	✓	19-03-2026
Vrijgegeven door	Willem Snel	✓	19-03-2026

Versiehistorie

Versie	Naam	Datum	Korte toelichting
1.0	Effectnotitie archeologie en cultuurhistorie	19-12-2025	Conceptversie ter review
2.0	Effectnotitie archeologie en cultuurhistorie	27-01-2026	Definitieve versie
3.0	Effectnotitie archeologie en cultuurhistorie	04-03-2026	Alternatieven 5 en 6 toegevoegd aan effectbeschrijving en beoordeling en twee reviewopmerkingen verwerkt.
4.0	Effectnotitie archeologie en cultuurhistorie	19-03-2026	Definitieve notitie na verwerking review

1 Doel rapportage	4
1.1 Inleiding	4
1.2 Leeswijzer.....	4
2 Beleidskader en wet- en regelgeving	5
2.1 Beleid.....	5
2.2 Rijksbeleid	5
2.3 Provinciaal beleid	6
2.3.1 Archeologie	6
2.3.2 Cultuurhistorie.....	6
2.4 Gemeentelijk beleid	6
3 Onderzoeksmethodiek en scoremethodiek	9
3.1 Onderzoeksmethodiek.....	9
3.2 Scoringsmethodiek	9
4 Archeologie.....	11
4.1 Alternatieven.....	11
4.2 Conclusies	15
5 Cultuurhistorie	16
5.1 UNESCO werelderfgoed Hollandse Waterlinies	16
5.1.1 Effectenbeschrijving.....	16
5.1.2 Conclusie	17
5.1.3 Mitigerende maatregelen	17
5.2 De Cultuurhistorische Hoofdstructuur	18
5.2.1 Effecten op militair erfgoed	18
5.2.2 Effecten op de historische infrastructuur	20
5.2.3 Conclusies	20
5.2.4 Mitigerende maatregelen	20

5.3 Rijks- en gemeentelijke monumenten	20
5.3.1 Effecten op Rijksmonumenten.....	20
5.3.2 Effecten op gemeentelijke monumenten	21
5.4 Effecten op beschermde stads- en dorpsgezichten	21
5.5 Effecten op historische assen en waterlopen.....	22
5.6 Effecten op niet officieel beschermde cultuurhistorisch waardevolle locaties: Beatrixgebouw en Park Transwijk	23
5.7 Algemene mitigerende maatregelen	24
6 Conclusie en aanbevelingen.....	25
6.1 Beoordeling archeologie.....	25
6.2 Beoordeling cultuurhistorie.....	26
6.3 Heritage Impact Assessment	28
6.4 Conclusies	28
6.5 Aanbevelingen.....	28
Bijlagen.....	29
Colofon	32

1 Doel rapportage

1.1 Inleiding

Voorliggend achtergrondrapport betreft de effectenbeoordeling van de MIRT-verkenning OV en Wonen. Deze rapportage beschouwt de optredende effecten van zes verschillende alternatieven voor het aspect archeologie en cultuurhistorie en toetst deze aan de vigerende wet- en regelgeving. Voor een uitgebreide beschrijving van de zes verschillende alternatieven wordt verwezen naar de bijbehorende oplegnotitie.

Deze rapportage maakt inzichtelijk hoe de alternatieven zich ten opzichte van de referentiesituatie en van elkaar verhouden. Dit geeft input om te komen tot een voorkeursalternatief. Tot slot geeft de notitie op hoofdlijnen aan in hoeverre mitigerende en/of compenserende maatregelen nodig en mogelijk zijn.

1.2 Leeswijzer

Deze effectnotitie bestaat uit de volgende hoofdstukken:

- Een beschrijving van de relevante wet- en regelgeving en beleidskaders (hoofdstuk 2).
- Een beschrijving van de onderzoeksmethodiek en scoremethodiek (hoofdstuk 3).
- Beschrijving van de effecten van de alternatieven op archeologie (hoofdstuk 4).
- Beschrijving van de effecten op cultuurhistorie (hoofdstuk 5).
- Conclusie met een samenvatting van de beoordelingen (hoofdstuk 6).

2 Beleidskader en wet- en regelgeving

In onderstaande paragrafen zijn de relevante wetten, regelgeving en beleidsdocumenten besproken. Dit omvat nationale wet- en regelgeving, beleid van de provincie Utrecht en gemeentelijk beleid van de gemeentes Utrecht en Nieuwegein.

2.1 Beleid

Het beleidskader bestaat uit beleidsdocumenten die toegespitst zijn op archeologie, op cultuurhistorie en op documentatie die allebei de domeinen raakt. Vigerend beleid is het omgevingsplan. Vanuit archeologie vormen de archeologische waarden- en verwachtingskaarten van gemeenten Utrecht en Nieuwegein de kern.

Voor cultuurhistorie is gebruik gemaakt van de Cultuurhistorische Atlas Provincie Utrecht (CHAT). Een overzichtskaart toont alle monumenten, zowel gemeentelijk, provinciaal als rijksmonument.

Voor Nieuwegein is de Erfgoedvisie Nieuwegein 2019-2024 van belang. Cultuurhistorisch waardevolle locaties worden ook op basis van de CHAT geïnventariseerd en onderzocht op raakvlakken met de alternatieven.

2.2 Rijksbeleid

Uitgangspunt van de archeologische monumentenzorg in Nederland is het *in situ* bewaren van het archeologische erfgoed (Verdrag van Valletta, 1992). Dit betekent dat archeologische resten zoveel mogelijk in bodem bewaard blijven. Soms is dit echter niet mogelijk, in dat geval is archeologisch onderzoek noodzakelijk.

In 2016 is de Erfgoedwet ingetreden. Deze wet betreft één integrale wet die betrekking heeft op archeologie (op het land en onder water), museale objecten, musea en monumenten. Samen met de Omgevingswet maakt de Erfgoedwet een integrale bescherming van ons cultureel erfgoed mogelijk.

De bescherming van archeologie valt onder de Omgevingswet. Instrumenten zoals verordeningen, bestemmingsplannen en nota's zijn geïntegreerd ondergebracht in een omgevingsplan. Daarin moet rekening worden gehouden met bekende of aantoonbaar te verwachten archeologische monumenten. De gemeente kan lokaal beleid maken over de vrijstellingsomvang, onderzoeksvragen, onderzoeksmethodes of burgerparticipatie. Als voor meerdere activiteiten die een archeologisch rijksmonument raken een vergunning wordt aangevraagd, wordt de gemeente bevoegd gezag voor de vergunningverlening. Het rijk bepaalt via een advies met instemmingsrecht wel de inhoud van de beslissing, waar die gaat over het monument. De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) wordt om advies gevraagd bij ingrijpende wijzigingen aan (archeologische) rijksmonumenten.

Onder cultuurhistorie worden de overblijfselen van de geschiedenis van de door de mens gemaakte en beïnvloede leefomgeving verstaan. De Omgevingswet beschrijft cultureel erfgoed als *“monumenten, archeologische monumenten, stads- en dorpsgezichten, cultuurlandschappen en, voor zover dat voorwerp is of kan zijn van een evenwichtige toedeling van functies aan locaties in het omgevingsplan, ander cultureel erfgoed als bedoeld in artikel 1.1 van de Erfgoedwet”*. Onder ‘ander cultureel erfgoed’ valt roerend erfgoed, zoals historische schepen. Met het ingaan van de Omgevingswet is de beoordeling van effecten op monumenten veranderd. In de Omgevingswet is expliciet vastgelegd dat een wijziging in de omgeving van een monument niet mag leiden tot aantasting van de monumentale waarde van het monument, bijvoorbeeld een molenbiotoop. Het is niet altijd duidelijk waar precies de grens van het monumentale gebied ligt; er zijn nog voorbeelden in ontwikkeling. Niettemin benadrukt dit het belang van het overstijgen van de officieel aangewezen grenzen.

De Rijksoverheid is richting UNESCO verantwoordelijk voor het werelderfgoed in Nederland. De RCE voert het beleid uit. De RCE werkt samen met de beheerders van het werelderfgoed.

2.3 Provinciaal beleid

2.3.1 Archeologie

Bij archeologisch onderzoek in de provincie Utrecht is de provincie eigenaar van alle vondsten met uitzondering van vondsten uit de gemeente Amersfoort en de Gemeente Utrecht. Het Provinciaal depot voor bodemvondsten registreert en beheert archeologische vondsten. Verder speelt de provincie Utrecht ook een belangrijke rol bij de ontgrondingsvergunning, die bij de provincie Utrecht aangevraagd dient te worden.

De provincie heeft ervoor gekozen om drie gebieden te beschermen vanuit provinciaal belang: de Limes, de Utrechtse Heuvelrug en Dorestad (Wijk bij Duurstede). Hiervan is de Limes relevant voor de MIRT-verkenning OV en Wonen (artikel 7.8 van de Omgevingsverordening provincie Utrecht).

De Limes is de noordgrens van het oude Romeinse Rijk. De provincie werkt in een landelijk samenwerkingsverband aan bescherming, beleving en benutting van de Limes. Het Rijk en de drie provincies hebben daarom in gezamenlijkheid een planologisch-juridisch ruimtelijk kader opgesteld dat als basis kan dienen voor een samenhangend beschermingsregime. Het streven was zoveel mogelijk aan te sluiten bij bestaande planregels en beschermingsinstrumenten en deze op één lijn te brengen. De Limeszone is opgenomen in de Provinciale Omgevingsvisie en de Omgevingsverordening (artikel 7.8.2 lid e). De provincie benadrukt de universele erfgoedwaarden en benoemt een zorgvuldige omgang.

De provinciale bescherming beslaat zowel een fysisch-geografische zone, als wel de historische infrastructuurlijnen van de Limes. Beide worden door de provincie als waardevol aangeduid en hebben een hoge beschermingsgraad.

2.3.2 Cultuurhistorie

Vanuit de Provinciale Omgevingsvisie is hoofdstuk 7 (Cultuurhistorie en landschap) het kader waarbinnen de beoordeling plaatsvindt (Afdeling 7.1 tot en met 1.17 Omgevingsverordening). De ambitie is hierbij om

landschappelijke, aardkundige, cultuurhistorische en archeologische waarden te benutten als dragers en aanjagers van omgevingskwaliteit. Het cultuurhistorisch erfgoed wordt sterker geïntegreerd in het omgevingsbeleid dan dat het in het verleden het geval was. Ter bescherming van de cultuurhistorische hoofdstructuur (CHS, par. 7.1.2), weergegeven in de CHAT, houdt een omgevingsplan *‘rekening met de waarden van de en bevat regels ter bescherming en benutting van deze waarden’* (art.7.9.1). Van de CHS zijn drie onderdelen van belang binnen het plangebied:

- Militair Erfgoed, namelijk de Nieuwe Hollandse Waterlinie (deels ook UNESCO-gebied);
- Historische infrastructuur, onder andere de Route Impériale No. 2, de Leidsche Rijn, de Vleutense Wetering en het Amsterdam-Rijnkanaal;
- Archeologisch waardevolle zones, namelijk de Limes.

De Limes valt zowel onder archeologie als onder cultuurhistorie. De effecten op de Limes zijn onder archeologie behandeld. De verantwoordelijkheid voor de bescherming en het uitdragen van het UNESCO werelderfgoed Hollandse Waterlinies ligt ook bij de provincie.

Naast de fysieke cultuurhistorische relatie zet de provincie in op het meegroeien van de culturele infrastructuur met de bevolkingstoename. In het kader van OV & Wonen is een grote bevolkingstoename bij ov-knooppunten beoogd, waar dan een toename van het aantal culturele voorzieningen aan gekoppeld dient te worden. Aanknopingspunten voor deze voorzieningen kunnen in de lokale cultuurhistorie gevonden worden.

2.4 Gemeentelijk beleid

In de Erfgoednota (2021) schetst de gemeente Utrecht perspectief voor het erfgoed en hoe daarmee omgegaan wordt. De Erfgoedvisie (2019) van de gemeente Nieuwegein bevat de ambities de visies voor het Nieuwegeins erfgoed voor de komende vijf jaar, gericht op de belangrijkste erfgoedthema's voor Nieuwegein.

Wat betreft het erfgoedbeleid toetst de gemeente Utrecht bij de beoordeling van een aanvraag voor een omgevingsvergunning op:

- of de juiste technieken gebruikt worden bij een restauratie;
- of de veranderingen passen bij de bouwhistorie van het monument;
- of de veranderingen helpen om te zorgen dat het monument voor lange tijd bewaard blijft.

De gemeenten Utrecht en Nieuwegein hanteren binnen de Omgevingswet een juridisch kader waarin archeologische waarden en verwachtingen beschermd zijn via het omgevingsplan.

Het gemeentelijk omgevingsplan Utrecht is mede gebaseerd op de regels uit het *Chw Bestemmingsplan Algemene regels Utrecht*, waarin de bescherming van archeologische waarden in artikel 19 is uitgewerkt, inclusief zone-afhankelijke vergunningsplichten. Utrecht werkt met een gedifferentieerd systeem van archeologische waarden- en verwachtingszones. Deze zones bepalen wanneer een initiatiefnemer archeologisch onderzoek moet verrichten of een vergunning moet aanvragen. De zones corresponderen met het stelsel uit het *Chw bestemmingsplan Algemene regels Utrecht* waarin voor elk verwachtingsniveau specifieke diepte- en oppervlaktecriteria gelden.

Het gemeentelijke beleid kent zeven verwachtingsniveaus (Tabel 2-1). Grondwerk boven deze drempels is vergunningsplichtig. Aanvragen voor een vergunning op grond van Artikel 19 moeten worden voorzien van een deskundigenrapport, tenzij vrijstellingen gelden op basis van beperkte diepte/oppervlakte of werkzaamheden binnen bestaande versterking.

Tabel 2-1 Archeologische verwachtingswaarden gemeente Utrecht

Verwachtingswaarde, van laag naar hoog	Maximale graafdiepte	Maximaal te verstoren oppervlakte
WA1 (monument)	0	0 m ²
WA2 = overige zone - archeologische verwachting - 2	30 cm	0 m ²
WA3 = overige zone - archeologische verwachting - 3	30 cm	30 m ²
WA4 = overige zone - archeologische verwachting - 4	30 cm	100 m ²
WA5 = overige zone - archeologische verwachting - 5	30 cm	500 m ²
WA6 = overige zone - archeologische verwachting - 6	50 cm	5000 m ²
WA7	onbeperkt	onbeperkt

Voor archeologische rijksmonumenten geldt onder de Omgevingswet dat bij enkelvoudige aanvragen de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) bevoegd gezag is. Bij meervoudige aanvragen is de gemeente bevoegd gezag, maar moet de RCE verplicht worden gevraagd om advies en instemming. De gemeente kan vervolgens voorwaarden verbinden aan de vergunning, zoals behoud in situ of aanvullend archeologisch onderzoek.

Het archeologisch onderzoek kan verschillende vormen aannemen, en volgt daarin een vastgesteld stappenplan: de zogeheten Archeologische MonumentenZorg-cyclus (AMZ-cyclus). Het vooronderzoek bestaat uit een bureau- en/of booronderzoek en kan gevolgd worden door een proefsleuvenonderzoek en eventueel opgraving. Iedere stap wordt afgesloten met een afgewogen selectiebesluit van de gemeente: is er voldoende informatie verzameld over de archeologische waarden en is er wel of geen vervolgonderzoek nodig?

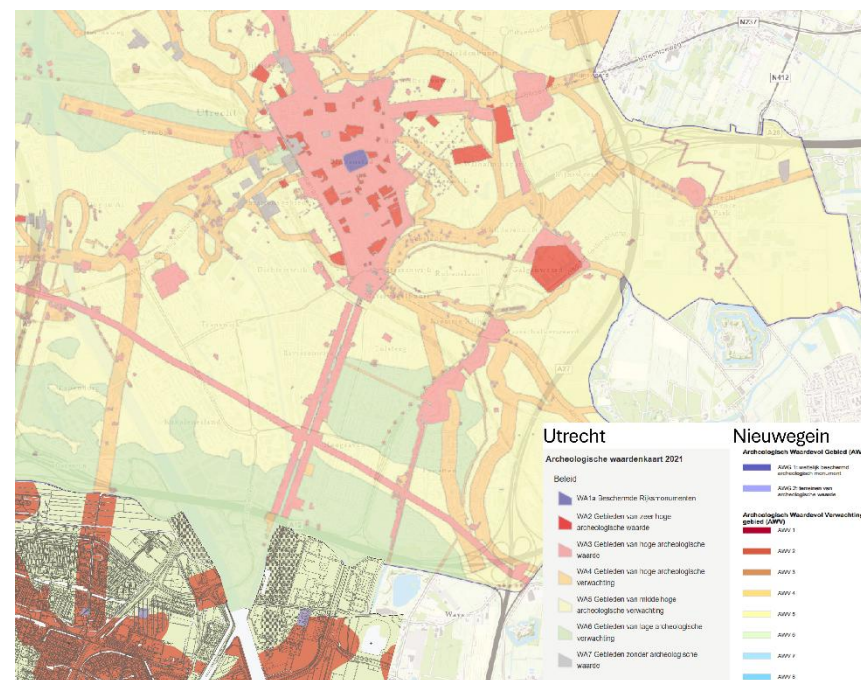
Nieuwegein hanteert een vergelijkbaar systeem van Archeologisch Waardevol Gebied (AWG) en Archeologisch Waardevol Verwachtingsgebied (AWV), met drempels afhankelijk van diepte en omvang.

Tabel 2-2 Bescherming van de archeologische waarden en verwachtingen in de gemeente Nieuwegein

Archeologisch waardevol gebied (AWG)	Voorschriften in omgevingsplan
AWG 1: Wettelijk beschermd archeologisch monument	Geen bodemingrepen toegestaan: vergunning aanvragen bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE)
AWG 2: Terreinen van archeologische waarde	Bij bodemingrepen dieper dan 30 cm -Mv: vroegtijdig inventariserend onderzoek
Archeologisch Waardevol Verwachtingsgebied (AWV)	Voorschriften in omgevingsplan
AWV 1	Bij bodemingrepen dieper dan 30 cm -Mv: vroegtijdig inventariserend onderzoek
AWV 2	Bij bodemingrepen dieper dan 30 cm -Mv en plangebieden groter dan 500 m²: vroegtijdig inventariserend onderzoek
AWV 3	Bij bodemingrepen dieper dan 150 cm - Mv en plangebieden groter dan 2.500 m²: vroegtijdig inventariserend onderzoek
AWV 4	Bij bodemingrepen dieper dan 300 cm - Mv en plangebieden groter dan 2.500 m²: vroegtijdig inventariserend onderzoek
AWV 5	Bij bodemingrepen dieper dan 30 cm -Mv en plangebieden groter dan 5.000 m²: vroegtijdig inventariserend onderzoek
AWV 6	Bij bodemingrepen dieper dan 150 cm - Mv en plangebieden groter dan 10.000 m²: vroegtijdig inventariserend onderzoek
AWV 7	Bij alle waterbodemingrepen contact opnemen met Rijkswaterstaat
AWV 8	Bij alle waterbodemingrepen contact opnemen met Rijkswaterstaat
Geen verwachtingsgebied	Geen voorschriften

De Archeologische Waardenkaart Utrecht (2023) is een kaart waarop de kans dat ergens archeologische resten in de bodem zitten is weergegeven in combinatie met al bekende archeologische waarden. De Archeologische Beleidskaart (2012) geeft dit voor de gemeente Nieuwegein weer. Ook geven deze kaarten per type verwachtingsgebied aan bij welke ingrepen er (vroegtijdig) archeologische onderzoek nodig is en of er een vergunningsaanvraag nodig is. De kaarten zijn samengevoegd weergegeven in Figuur 2-1. In de archeologie duidt 'waarde' op een vastgestelde archeologische betekenis, terwijl

'verwachting' impliceert dat de trefkans op archeologische waarden (hoog, middelhoog, laag) wel gespecificeerd is.

Figuur 2-1 Archeologische waarden van gemeente Utrecht en Nieuwegein

Voor archeologische Rijksmonumenten is de gemeente onder de omgevingswet bevoegd gezag als er voor meerdere activiteiten die een archeologisch Rijksmonument raken, een vergunning wordt aangevraagd. Voor de Limeszone en het werelderfgoed Waterlinie is de gemeente bevoegd gezag. Het is niet toegestaan de kernwaarden van het werelderfgoed aan te tasten, maar er moet worden gestreefd naar versterking. Voor de werelderfgoedzone geldt een streng beschermingsregime op de archeologische waardenkaart en het archeologiebeleid van de gemeente Utrecht.

3 Onderzoeksmethodiek en scoremethodiek

3.1 Onderzoeksmethodiek

Archeologie

Om een vergelijking tussen de verschillende alternatieven te kunnen maken, is bij de beoordeling van de effecten gekeken naar de geplande ingrepen, de tracélengte en de verschillen in hoogteligging, waaronder verdiepte, op maaiveld en verhoogde liggingen. De verschillende alternatieven zijn over archeologische waarden- en verwachtingskaarten van de gemeenten Utrecht en Nieuwegein gelegd om de effecten op de bekende en verwachte archeologische waarden te onderzoeken. Een archeologische waarden- en verwachtingskaart geeft weer welke archeologische waarden zich in de bodem bevinden en welke verwacht kunnen worden.

Cultuurhistorie

Om een vergelijking tussen de verschillende alternatieven te kunnen maken, is bij de beoordeling van de effecten gekeken naar de geplande ingrepen, de tracélengte en de verschillen in hoogteligging (een verdiepte ligging, een ligging op maaiveld of een verhoogde ligging) in relatie tot de afstand tot gemeentelijke en rijksmonumenten, de doorkruising en raken van UNESCO werelderfgoed, CHS, beschermde stads- en dorpsgezichten en historische assen en waterlopen. Door GIS-kaarten over elkaar heen te leggen, is inzicht verkregen in de cultuurhistorisch waardevolle structuren in relatie tot de alternatieven. Hierbij is op basis van expert judgement een redelijke zone om de cultuurhistorische structuren bepaald. Het uitvoeren van een Heritage Impact Assessment is nodig als vermoed wordt dat in het werelderfgoed of in de omgeving ervan de Outstanding Universal Value, de Uitzonderlijke Universele Waarde, of specifieke attributen ervan beïnvloed worden door de ruimtelijke ingreep.

3.2 Scoringsmethodiek

Archeologie

De effecten zijn deels kwalitatief en deels op basis van expert judgement bepaald. De effecten op het aspect archeologie zijn beoordeeld aan de hand van een vijfpuntschaal, zoals hieronder beschreven. Hierbij is de grens gehanteerd die overeenkomt met de vergunningsvereisten (zie paragraaf 2.4) voor het verstoren in een gebied van hoge archeologische verwachting. De effecten zijn gescoord ten opzichte van de referentiesituatie.

Tabel 3-1 Beoordelingskader archeologie

Score	Verklaring	Toelichting
++	Zeer positieve bijdrage/effekten	n.v.t.
+	Positieve bijdrage/effekten	n.v.t.
0	Neutrale bijdrage/ gelijkblijvende effecten	Geen aantasting van bekende archeologische waarden en geen of zeer beperkte kans op aantasting van gebieden met een archeologische verwachtingswaarde.
-	Negatieve bijdrage/effekten	Geen aantasting van bekende archeologische waarden, wel kans op versterking van gebieden met een archeologische verwachtingswaarde.
---	Zeer negatieve bijdrage/effekten	Aantasting van gebieden met een bekende archeologische waarde.

Cultuurhistorie

De effecten zijn bepaald op basis van expert judgement. De effecten op cultuurhistorie zijn beoordeeld op een vijfpuntschaal zoals hieronder afgebeeld. De effecten zijn gescoord ten opzichte van de referentiesituatie.

De toelichting benoemt alleen de vastgestelde cultuurhistorische waarde. Ook locaties die niet een vastgestelde waarde hebben zijn cultuurhistorisch waardevol, zoals het Beatrixtheater. Deze krijgen ook een plek in deze notitie en beoordeling.

Tabel 3-2 Beoordelingskader cultuurhistorie

Score	Verklaring	Toelichting
++	Zeer positieve bijdrage/effecten	Sterke verbetering van UNESCO werelderfgoed Hollandse Waterlinies, Provinciale Cultuurhistorische Hoofdstructuur (CHS), rijks- en gemeentelijke monumenten, beschermde stads- en dorpsgezichten, historische assen en waterlopen
+	Positieve bijdrage/effecten	Verbetering van UNESCO werelderfgoed ... en waterlopen
0	Neutrale bijdrage/ gelijkblijvende effecten	Vrijwel geen effect op UNESCO werelderfgoed ... en waterlopen
-	Negatieve bijdrage/effecten	Verslechtering van UNESCO werelderfgoed ... en waterlopen
--	Zeer negatieve bijdrage/effecten	Sterke verslechtering van UNESCO werelderfgoed ... en waterlopen

4 Archeologie

In alle alternatieven bevindt zich een tunnel voor de ondergrondse tramlijn vanaf Utrecht Centraal richting Nieuwegein, de Merwedelijn. Voor de constructie hiervan is een grote grondverplaatsing nodig, wat mogelijk impact heeft op de archeologische waarden die in de grond zitten.

De beginhalte wordt gerealiseerd onder het huidige Beatrixgebouw, die (deels) gesloopt wordt, en na aanleg van de halte weer op een andere wijze teruggebouwd. Hiermee ligt de halte direct aan de OV Terminal van het Centraal Station.

Het tracé vervolgt haar weg ondergronds via de Jaarbeursboulevard en de Overste Den Oudenlaan richting het zuiden. Na de Koningin Wilhelminalaan wordt de tramlijn deels gerealiseerd als een 'open bak'. Waar nodig en meest wenselijk vanuit oversteekbaarheid wordt de 'bak' wel overdekt. Alle haltes zijn eveneens overdekt. Na de halte Kanaleneiland-zuid zijn er zes verschillende alternatieven voor de aansluiting richting Nieuwegein en IJsselstein, gekenmerkt door verschillende tracés en verschillende hoogte/diepteliggingen. Het noordelijke deel van deze bouwsteen tot en met de halte Kanaleneiland-Zuid is in alle alternatieven hetzelfde.

De huidige busbaan gelegen op de Europalaan zal verdwijnen ten gunste van het tramtracé. Tussen Centraal Station en Koningin Wilhelminalaan is het tracé volledig overdekt. Eenvoudig gezegd wordt de 'bak' uitgegraven en er vervolgens weer een 'deksel' opgelegd.

De Tram Kanaleneiland behoudt het huidige tracé, maar duikt vlak voor het Europaplein ondergronds om aan te sluiten op de ondergronds gelegen halte Kanaleneiland-Zuid.

In vier van de alternatieven wordt op de Koningsweg een onderdoorgang voor fietsers gerealiseerd onder de trambaan. Ook wordt in vier van de alternatieven de trambaan van lijn 22 op de Laan van Maarschalkerweerd ongelijkvloers gekruist via een nieuwe onderdoorgang voor auto en bus.

Omdat de tunnel gegraven wordt, kan er niet onder het archeologisch pakket (6 meter beneden maaiveld) worden gewerkt. Gebieden met hoge archeologische waarde of verwachting zijn de Limes, de Utrechtse binnenstad, (voormalige) rivierlopen en de Hollandse Waterlinie.

Er is archeologisch vooronderzoek in de vorm van een bureauonderzoek en inventariserend veldonderzoek nodig om te bepalen wat de impact is op een specifieke locatie en op welk niveau of niveaus zich archeologische resten (kunnen) bevinden. Het verdient aanbeveling om dit onderzoek in de fase van planvorming uit te voeren. De resultaten kunnen vervolgens meegenomen worden in de besluitvorming van de alternatieven.

Dit geldt niet alleen voor de locatie van de tunnel en de ongelijkvloerse kruising bij de Koningsweg en Laan van Maarschalkerweerd. Bij alle alternatieven zullen ook andere bodemingrepen plaatsvinden, zoals bijvoorbeeld de aanleg van kabels en leidingen in nieuwe tracés.

Archeologisch onderzoek is opgebouwd in fasen en werkt van grootschalig (het bureauonderzoek) naar fijnmazig (een (lokale) opgraving). Per fase wordt een afweging gemaakt of voldoende informatie is verzameld, of vervolgonderzoek nodig is en of de archeologische resten in situ behouden kunnen blijven. Hoe meer informatie in het voortraject bekend is, hoe beter het archeologisch onderzoek te beheersen en te plannen is. Het is van belang dat het archeologisch traject zo vroeg mogelijk gestart wordt. Zo wordt vertraging in het project voorkomen.

4.1 Alternatieven

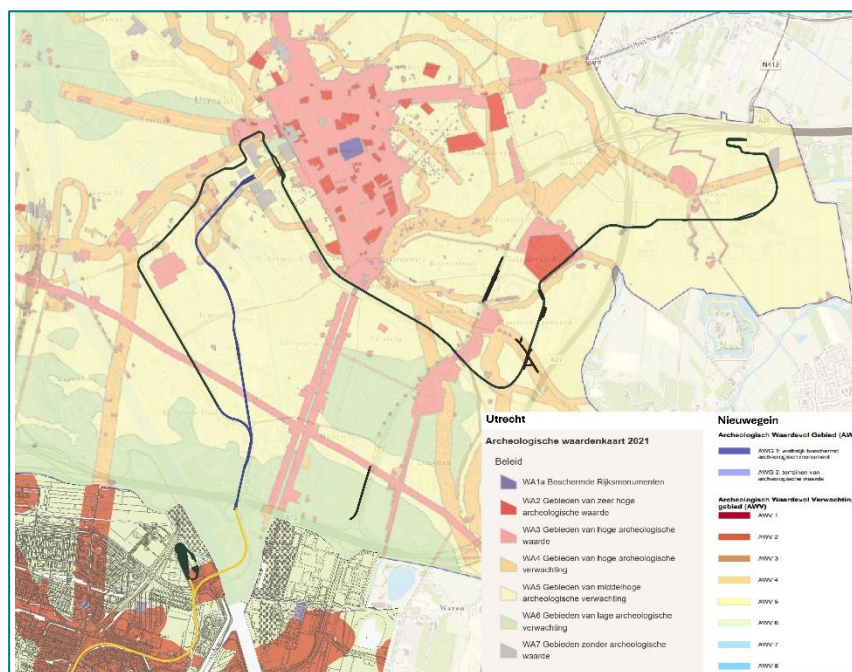
Alternatief 1

Alternatief 1 heeft een tramlijn die vanaf Utrecht Centraal ondergronds gaat en ten noorden van de A12 weer op maaiveld komt. Deze tunnel raakt gebieden van hoge archeologische waarde en van hoge archeologische verwachting zoals de Limes.

Het is aannemelijk dat bodemingrepen in gebieden met bekende archeologische waarden zullen leiden tot aantasting ervan. Als behoudenswaardige archeologische vindplaatsen niet in situ bewaard

kunnen blijven dan zullen zij ex situ moeten worden behouden door het uitvoeren van een archeologische opgraving.

De ongelijkvloerse kruising bij de Koningsweg voor fietsers en de ongelijkvloerse kruising van de trambaan van lijn 22 op de Laan van Maarschalkerweerd voor auto en bus is in een gebied van hoge archeologische verwachting. Deze kruisingen bestaan uit tunnelonderdoorgangen waar graafwerkzaamheden voor benodigd zijn.

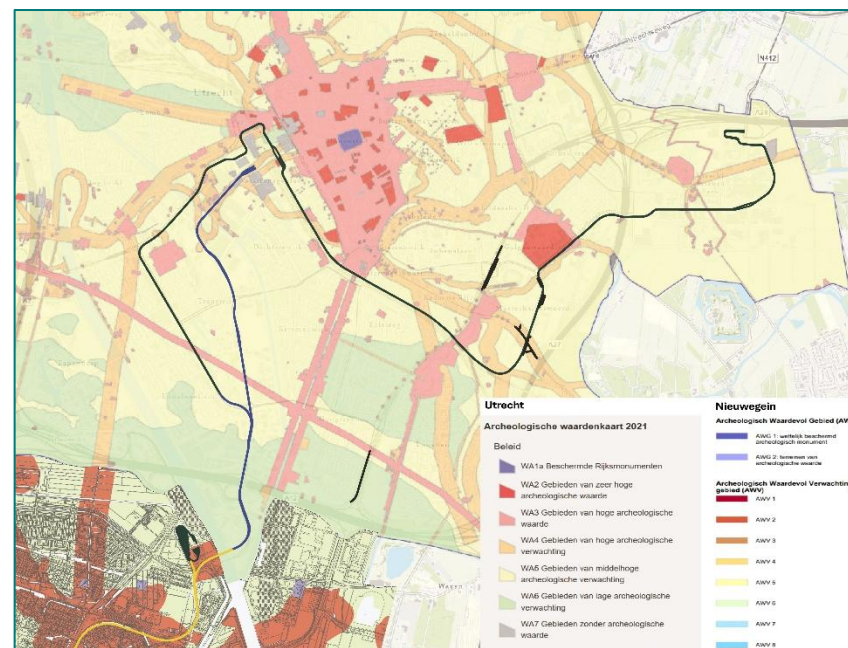
Figuur 4-1 Archeologische waardenkaart alternatief 1

Alternatief 2

Alternatief 2 heeft een tramlijn die vanaf Utrecht Centraal ondergronds gaat en ten zuiden van de A12, ten oosten van het Amsterdam-Rijnkanaal, weer op maaiveld komt. Deze tunnel raakt gebieden van hoge

archeologische waarde en van hoge archeologische verwachting zoals de Limes.

Voor de ongelijkvloerse kruisingen van Koningsweg en Laan van Maarschalkerweerd, zie alternatief 1.

Figuur 4-2 Archeologische waardenkaart alternatief 2

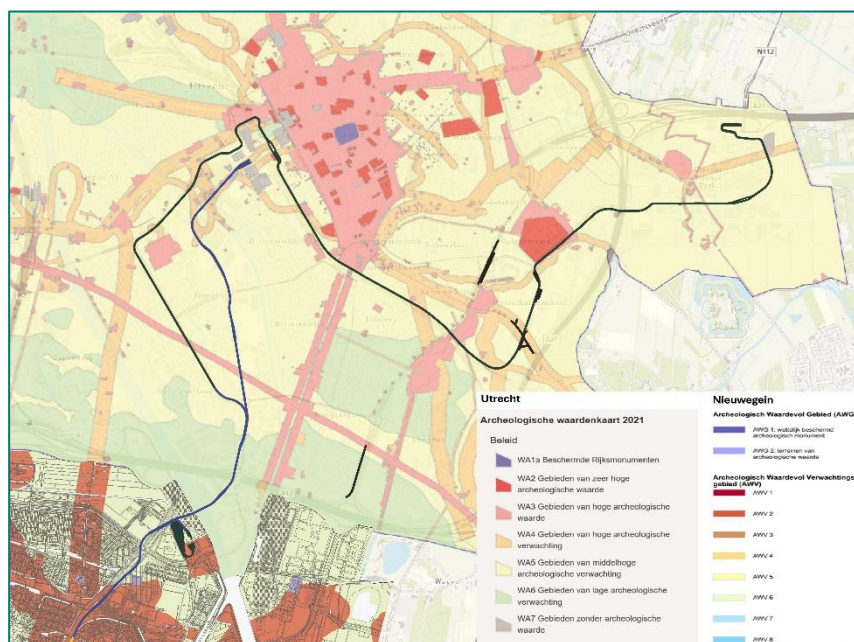
Alternatief 3

Alternatief 3 heeft, gelijk aan alternatief 1, een tramlijn die vanaf Utrecht Centraal ondergronds gaat en ten noorden van de A12 weer op maaiveld komt. Deze tunnel raakt gebieden van hoge archeologische waarde en van hoge archeologische verwachting zoals de Limes.

In dit alternatief komt er een nieuwe brug over het Amsterdam-Rijnkanaal. De aanlanding van de brug aan de oevers brengt grondroerende werkzaamheden mee. De aanlanding op de westoever bevindt zich in de gemeente Nieuwegein. Dit betreft 'Archeologisch Waardevol

Verwachtingsgebied 6' (AWV 6). Het beleid schijft voor dat er bij bodemingrepen dieper dan 150 cm onder maaiveld en plangebieden groter dan 5.000 m² een vroegtijdig inventariserend onderzoek nodig is. Het gebied is ook aangegeven als 'opgehoogd' maar dit heeft geen verdere consequenties voor de opvolging van het beleid. De fundering van de brug zal dieper dan 150 cm zijn en dus is er vroegtijdig inventariserend onderzoek nodig.

Voor de ongelijkvloerse kruisingen van Koningsweg en Laan van Maarschalkerweerd, zie alternatief 1.

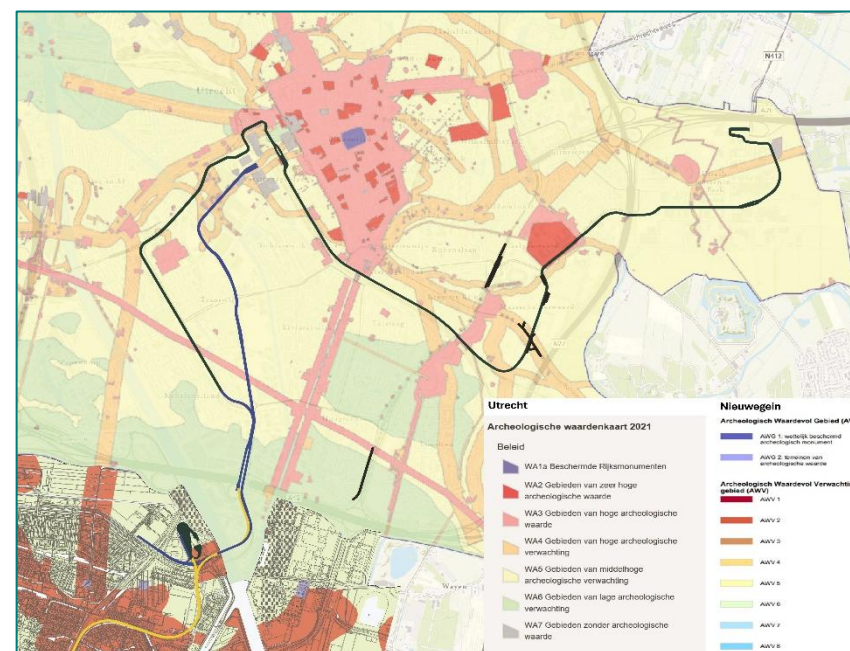
Figuur 4-3 Archeologische waardenkaart alternatief 3

Alternatief 4

Alternatief 4 heeft, gelijk aan alternatief 2, een tramlijn die vanaf Utrecht Centraal ondergronds gaat en ten zuiden van de A12, ten oosten van het Amsterdam-Rijnkanaal, weer op maaiveld komt. Deze tunnel raakt gebieden van hoge archeologische waarde en van hoge archeologische verwachting zoals de Limes.

Voor de aanleg van nieuw tracé zullen ook bodemingrepen nodig zijn in archeologisch waardevol verwachtingsgebied 2 (AWV 2) in Nieuwegein. Bij bodemingrepen dieper dan 30 cm onder maaiveld en plangebieden groter dan 500 m² is vroegtijdig inventariserend onderzoek nodig. Het is niet uit te sluiten dat bodemingrepen deze grenzen niet raken.

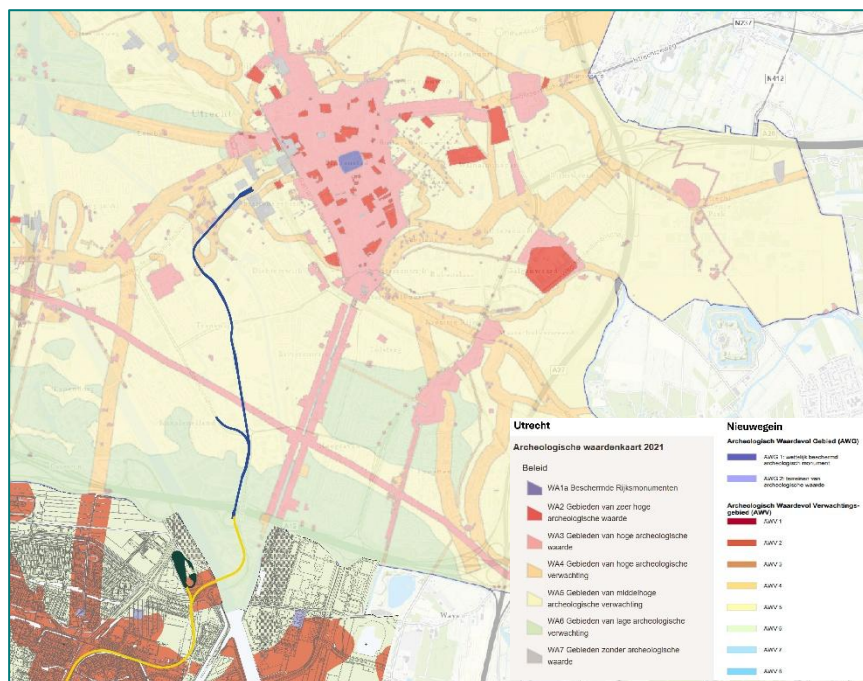
Voor de ongelijkvloerse kruisingen van Koningsweg en Laan van Maarschalkerweerd, zie alternatief 1.

Figuur 4-4 Archeologische waardenkaart alternatief 4

Alternatief 5

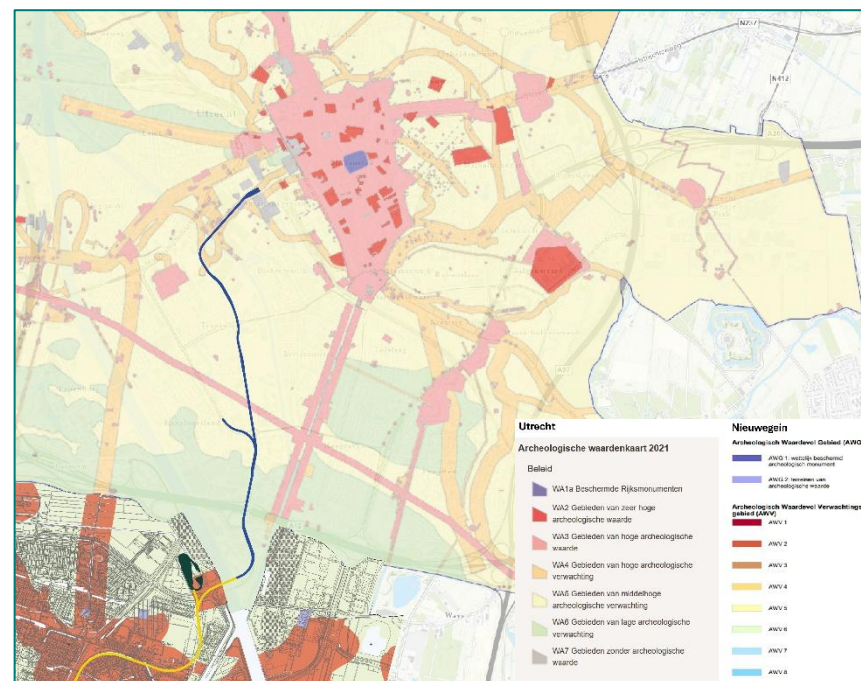
In Alternatief 5 loopt de Merwedelijn gelijk aan alternatief 1. Ook in alternatief 5 zullen dus gebieden van hoge archeologische waarde en van hoge archeologische verwachting zoals de Limes, geraakt worden. In dit alternatief worden minder gebieden met een archeologische waarde geraakt, omdat er geen tunnels bij de Koningsweg en Laan van Maarschalkerweerd zijn voorzien.

Figuur 4-5 Archeologische waardenkaart alternatief 5

Alternatief 6

De Merwedelijn is in alternatief 6 gelijk aan alternatief 2. Door de ondergrondse tramlijn vanaf Utrecht Centraal richting het zuiden van de A12, zal een gebied van hoge archeologische waarde geraakt worden. In dit alternatief worden minder gebieden met een archeologische waarde geraakt, omdat er geen tunnels bij de Koningsweg en Laan van Maarschalkerweerd zijn voorzien.

Figuur 4-6 Archeologische waardenkaart alternatief 6

4.2 Conclusies

Vanuit het perspectief van de effecten op het archeologisch erfgoed is er bij alle alternatieven sprake van (grote) aantasting van gebieden met een (bekende) hoge archeologische verwachtingswaarde. Wel kan er gesteld worden dat er bij minder grondroerende werkzaamheden ook minder kans is op aantasting van archeologische waarden. Alternatieven 1, 3 en 5 komen ten noorden van de A12 op maaiveld en hebben in die zin minder grondroerende werkzaamheden. Alternatief 2, 4 en 6 komen pas ten zuiden van de A12 op maaiveld en hebben dus meer grondroerende werkzaamheden (gebied met een lage archeologische verwachtingswaarde). In dat kader heeft hebben alternatieven 1, 3 en 5 minder archeologische impact dan alternatieven 2, 4 en 6.

Alternatieven 3 en 4 hebben impact op grondgebied in Nieuwegein. Voor de aanlanding van de nieuwe brug in alternatief 3 en nieuwe tracés in alternatief 4 zal grond verzet moeten worden. Bij alternatief 3 zal het grondverzet groter zijn, maar vind dit plaats in een gebied met aanzienlijk lager verwachtingswaarde dan bij alternatief 4.

In de alternatieven 1 tot en met 4 zijn tunnels voorzien bij de Koningsweg en de Laan van Maarschalkerweerd, waarvoor graafwerkzaamheden in gebieden met een hoge archeologische verwachting nodig zijn. In alternatieven 5 en 6 ontbreken deze tunnels, waardoor de archeologische impact beperkter is.

5 Cultuurhistorie

De effecten van de alternatieven op het UNESCO werelderfgoed Hollandse Waterlinies, de Provinciale Cultuurhistorische Hoofdstructuur (CHS), rijksmonumenten, gemeentelijke monumenten, beschermde stads- en dorpsgezichten en historische assen en waterlopen, worden stapsgewijs langsgelopen. Ook een tweetal niet officieel vastgestelde, maar wel cultuurhistorisch waardevolle locaties worden beschreven en het effect hierop van de Merwedelijn wordt beoordeeld.

Per thema worden mitigerende maatregelen voorgesteld. Als er geen (negatieve) effecten zijn, worden deze summier beschreven.

5.1 UNESCO werelderfgoed Hollandse Waterlinies

5.1.1 Effectenbeschrijving

Merwedelijn

De Merwedelijn bevindt zich op ruime afstand van het UNESCO werelderfgoed. Zowel de onderdelen van de Merwedelijn in gemeente Utrecht als in gemeente Nieuwegein gaan niet door de UNESCO-attentiezone en -kernzone (Figuur 5-1). Dit resulteert voor alle alternatieven in een neutrale beoordeling.

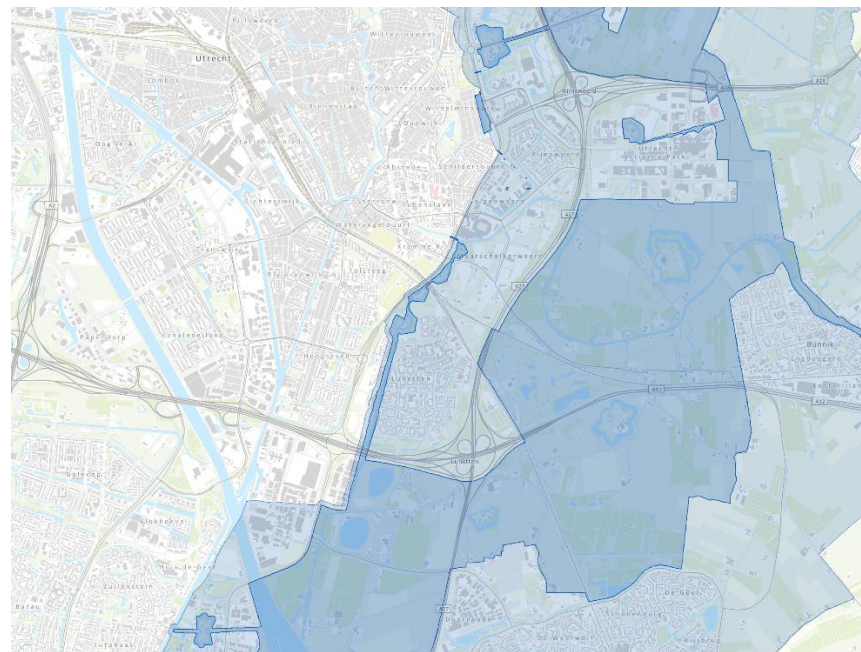
Tram 22

De aanpassingen van tram 22 ter hoogte van de kruising met de Koningsweg bevinden zich binnen de UNESCO-attentiezone (Figuur 5-1), maar wel op redelijk afstand van de kernzone. De aanleg van een fietsonderdoorgang bij de Koningsweg heeft een negatief effect op de werelderfgoedkwaliteiten in deze zone.

Dit resulteert voor alternatieven 1 tot en met 4 in een negatieve beoordeling. Omdat hier geen maatregelen in alternatieven 5 en 6 beoogd zijn resulteert dit voor deze alternatieven in een neutrale beoordeling.

Bus Waterlinieweg en USP

Vanwege de grote cultuurhistorische waarden van gebieden met UNESCO-status worden de effecten hierop als eerste beoordeeld. Figuur 5-1 toont de gebieden met UNESCO-status en de omringende attentiezone.

Figuur 5-1: UNESCO werelderfgoed Hollandse Waterlinies. Kernzone (donkerblauw) en attentiezone (lichtblauw)

De Waterlinieweg doorsnijdt de UNESCO-kernzone. Dit gebeurt niet ter hoogte van de Lunetten, maar wel ter hoogte van de Hoofddijk op Utrecht Science Park (Figuur 5-2). Deze acces geldt als belangrijk onderdeel binnen de inundatiestructuur van de Waterlinies. De Hoofddijk wordt in de huidige situatie doorsneden door een vierbaansweg.

Verder worden de zichtlijnen van het Werk aan de Hoofddijk en een antitankgracht doorsneden. Ook bevatten de alternatieven 1 t/m 4 aanpassingen van de infrastructuur ter hoogte van de

Heidelberglaan/Hoofddijk, zie Figuur 5-2. De doorkruising van de Hoofddijk verschuift enigszins (rood). Er is geen sprake van een nieuwe doorkruising. Hierdoor zou meer aanleg van infrastructuur binnen de UNESCO werelderfgoedzone plaatshebben. Hier zou juist geen aantasting, maar versterking van de herkenbaarheid van het werelderfgoed moeten plaatsvinden.

Figuur 5-2: Kruising Heidelberglaan-Hoofddijk in de alternatieven 1 t/m 4

Daarnaast kruist de Waterlinieweg een aantal waardevolle UNESCO-locaties. De aanpassingen aan de Waterlinieweg vinden op een andere locatie plaats (namelijk halte Galgenwaard en een busstrook net ten noorden van verkeersplein Laagraven). De maatregelen hebben geen effect op de UNESCO-waarden.

Langs de Waterlinieweg ligt het Rietveld-Schröderhuis. Hier zijn geen aanpassingen aan de Waterlinieweg en dus geen negatieve effecten.

Dit resulteert voor alternatieven 1 tot en met 4 in een negatieve beoordeling. Omdat hier geen maatregelen in alternatieven 5 en 6 beoogd zijn resulteert dit voor deze alternatieven in een neutrale beoordeling.

5.1.2 Conclusie

Vanuit het perspectief van de effecten op het UNESCO werelderfgoed Hollandse Waterlinies hebben de eerste vier alternatieven negatieve effecten op de Hoofddijk. Deze maatregel is relatief klein. Daarnaast is de Hoofddijk ook in de huidige situatie aangetast en niet goed herkenbaar in de kruising Hoofddijk-Stellenboschlaan. Het negatieve effect blijft dus beperkt. Alternatieven 5 en 6 hebben een neutraal effect op de cultuurhistorische waarde.

5.1.3 Mitigerende maatregelen

De doorsnijding van de Hoofddijk kan behalve als een verstoring ook gezien worden als een kans om de UNESCO-zone te accentueren. In de huidige kruising van de Hoofddijk met de Stellenboschlaan is de structuur nauwelijks herkenbaar (Figuur 5-3). De bomenstructuur van de Hoofddijk is onderbroken. Als mitigerende maatregel kan de cultuurhistorie beter zichtbaar gemaakt worden bijvoorbeeld door beplanting toe te voegen of in het wegprofiel de linie te accentueren. Hierdoor wordt het negatieve effect verminderd.

Figuur 5-3: Zicht tramtracé op doorsnijding van de Hoofddijk met de Stellenboschlaan

5.2 De Cultuurhistorische Hoofdstructuur

De effecten op de CHS zijn onder te verdelen in effecten op het militair erfgoed (inclusief de UNESCO-zone) en de effecten op de historische infrastructuur.

5.2.1 Effecten op militair erfgoed

Merwedelijn

Het militair erfgoed is op verschillende locaties langs de Merwedelijn terug te vinden. Met name groepsschuilplaatsen uit de koude oorlog bevinden zich zowel midden in woonblokken, op agrarische percelen als in infrastructuur, bijvoorbeeld in het brughoofd van de Sowetobrug, waar de Graadt van Roggenweg het Merwedekanaal kruist. Vanwege de jonge leeftijd wordt dit erfgoed niet altijd meegenomen. Het is belangrijk hier wel rekening mee te houden.

De Merwedelijn doorkruist geen militair erfgoed.

Dit resulteert voor alle alternatieven in een neutrale beoordeling.

Tram 22

De aanpassingen aan lijn 22 hebben voor het merendeel een klein effect op het militair erfgoed. Alleen ter hoogte van de kruising met de Koningsweg hebben de alternatieven 1 t/m 4 een zeer negatief effect. De Koningsweg zelf (iets oostelijker Koningslaan geheten) is deel van de CHS en functioneerde als acces. De historische weg is nog grotendeels aanwezig op haar oude plek, maar wel aangetast door eerdere verbredingen en herinrichting. De gemeente gaat de straat herinrichten met meer groen en aandacht voor fietsers en voetgangers. De doorgaande Koningsweg zal hier niet meer beleefbaar zijn. Bovengronds domineert de trambaan en de Laan van Maarschalkerweerd.

De ontwikkeling van een ongelijkvloerse kruising biedt kansen hier cultuurhistorie sterker aan te koppelen. De vier alternatieven bieden door de ongelijkvloerse kruising van fietsverkeer kansen om zowel de historische verbinding van de Koningsweg als de relatie met de waterlinies zichtbaar te maken in de uitvoering van de onderdoorgang. Hier zitten ook risico's op aantasting van het militaire erfgoed aan verbonden. Iets ten noorden zorgt de nieuwe auto-onderdoorgang van de Laan van Maarschalkerweerd onder de trambaan ter hoogte van de Kromme Rijn bij de Galgenwaard voor een grotere structuurverandering. De Koningsweg wordt in de alternatieven 1 t/m 4 aangetast (Figuur 5-4).

Figuur 5-4: Nieuwe ongelijkvloerse kruising Koningsweg

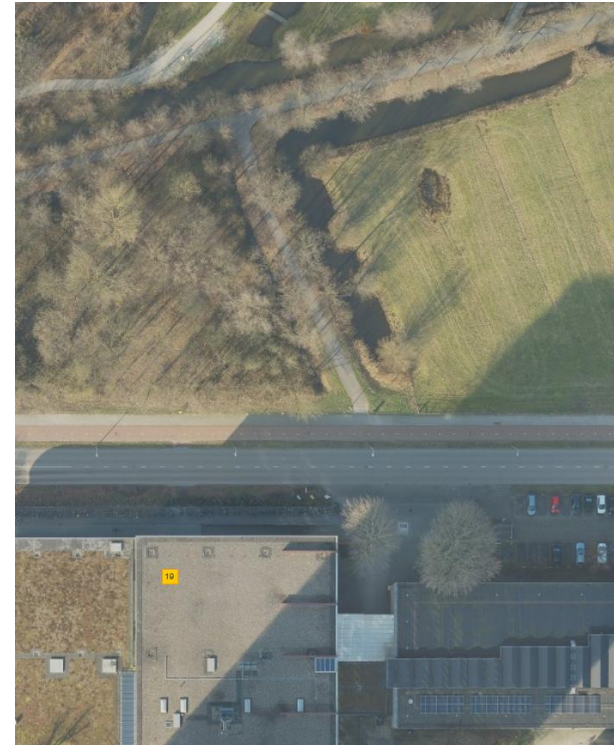
Nabij de kruising met de Koningsweg vindt de bredere ontwikkeling van het Lunettenpark plaats. Hiervoor wordt onder andere de in 1962 gesloopte Damsluisbrug teruggebracht. De zichtbaarheid van de Nieuwe Hollandse Waterlinie neemt toe. Met de vier alternatieven ontstaan kansen om de verbinding met het Lunettenpark en de Damsluisbrug te versterken, bijvoorbeeld in het ontwerp van de ongelijkvloerse kruising. Het is echter nog een te vroeg stadium voor de uitwerking van de fietsonderdoorgang. Dit wordt dus niet meegenomen in de beoordeling.

Dit resulteert voor alternatieven 1 tot en met 4 in een sterk negatieve beoordeling. Omdat hier geen maatregelen in alternatieven 5 en 6 beoogd zijn resulteert dit voor deze alternatieven in een neutrale beoordeling.

Waterlinieweg en USP

Langs de Waterlinieweg zijn veel gebieden met aangewezen militaire cultuurhistorische waarde. De beoogde maatregelen hebben alleen plaats op het zuidelijk gedeelte van het tracé en hebben dus geen effect op het militair erfgoed.

Op het USP doorkruist de Leuvenlaan een historische tankgracht. Deze is in het verleden aangetast en nu niet herkenbaar in het profiel.

Figuur 5-5: Historische tankgracht loopt ten noorden van de Leuvenlaan richting de Hoofddijk

Dit resulteert voor alternatieven 1 tot en met 4 in een negatieve beoordeling. Omdat hier geen maatregelen in alternatieven 5 en 6 beoogd zijn resulteert dit voor deze alternatieven in een neutrale beoordeling.

5.2.2 Effecten op de historische infrastructuur

De effecten op de historische infrastructuur zijn kleiner van aard dan de effecten op het militaire erfgoed.

Merwedelijn

De alternatieven kruisen het Amsterdam-Rijnkanaal en het Merwedekanaal. In deze fase is er nog te weinig bekend over de nieuwe brug om te beoordelen of deze goed aansluit op het Amsterdam-Rijnkanaal. Voor de cultuurhistorische waarde is het effect beperkt en niet onderscheidend tussen de alternatieven. De beoordeling is daarom gelijk aan de referentiesituatie.

Tram 22

De aanpassingen ten behoeve van de frequentieverhoging van tram 22 hebben plaats op het kruispunt met de oude Koningsweg. Deze weg is geen aangewezen historische infrastructuur.

Bus Waterlinieweg en USP

De voorgestelde maatregelen van de alternatieven vinden plaats buiten de locaties in dit deelgebied die aangewezen zijn als historische infrastructuur.

5.2.3 Conclusies

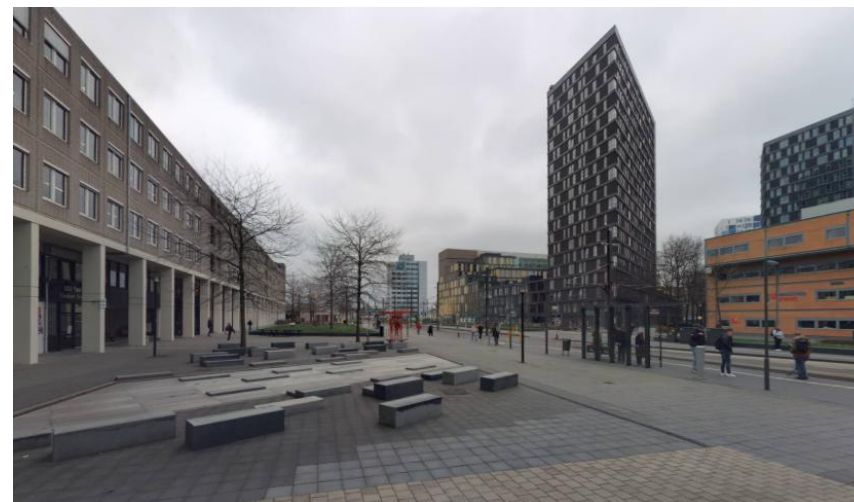
De effecten van de alternatieven op militair erfgoed (buiten UNESCO (zie 5.1)) en de historische infrastructuur zijn op de meeste locaties beperkt. De alternatieven hebben onderling minimaal uiteenlopende effecten. Een sterk negatief effect is de kruising van Tram 22 met de Koningsweg.

5.2.4 Mitigerende maatregelen

Als mitigerende maatregelen zijn de volgende voorstellen geformuleerd:

- Kansen om in de ongelijkvloerse kruising de verbinding van Lunetten-Koningsweg met Amelisweerd sterker terug te laten komen. Dit geldt voor vier van de zes alternatieven;

- Het zichtbaar maken van de doorsnijding van de antitankgracht door de busbaan in de Leuvenlaan, zoals ook op de Heidelberglaan is gedaan (Figuur 5-6);
- Voor alternatief 3: in een later stadium brugontwerpen maken die de verbinding tussen de historische infrastructuur en de nieuwe ov-infrastructuur versterken. Hierbij dienen de erfgoedwaarden behouden te blijven.

Figuur 5-6: Antitankgracht teruggebracht in straatmeubilair en ruimtelijk grid

5.3 Rijks- en gemeentelijke monumenten

5.3.1 Effecten op Rijksmonumenten

Merwedelijn

Langs de alternatieven bevinden zich verschillende Rijksmonumenten. Een groot deel hiervan is ook deel van het UNESCO werelderfgoed en deel van de CHS, maar niet elk monument. Het Jongeriusfabriekscomplex aan de Tellegenlaan is een Rijksmonument nabij het tracé, maar net op afstand van de Merwedelijn. Met het oog op de Omgevingswet is het belang van de contouren van een Rijksmonument toegenomen. De

precieze grens van de contouren ligt niet vast, maar de alternatieven liggen allen op ruim 100 meter ten westen van Villa Jongerius.

Figuur 5-7: Fabriekscomplex Jongerius aan de Tellegenlaan

Dit resulteert in een neutrale beoordeling.

Tram 22 en Waterlinieweg en USP

Deze lijnen raken allen geen Rijksmonumenten, noch hebben ze een effect op de nabije omgeving van Rijksmonumenten.

Dit resulteert voor alternatieven 1 tot en met 4 in een neutrale beoordeling. Omdat hier geen maatregelen in alternatieven 5 en 6 beoogd zijn resulteert dit voor deze alternatieven tevens in een neutrale beoordeling.

5.3.2 Effecten op gemeentelijke monumenten

In Nieuwegein bevinden zich geen gemeentelijke monumenten in nabijheid van de Merwedelijn. In Utrecht ligt dit anders. Per ov-verbinding worden de volgende gemeentelijke monumenten geraakt, doorsneden of de contouren hiervan beïnvloed.

Merwedelijn

Langs deze verbinding bevinden zich geen gemeentelijke monumenten ter hoogte van de beoogde infrastructurele aanpassingen.

Dit resulteert voor alle alternatieven in een neutrale beoordeling.

Tram 22

Langs deze verbinding bevinden zich geen gemeentelijke monumenten ter hoogte van de beoogde infrastructurele aanpassingen.

Dit resulteert voor alternatieven 1 tot en met 4 in een neutrale beoordeling. Omdat hier geen maatregelen in alternatieven 5 en 6 beoogd zijn resulteert dit voor deze alternatieven tevens in een neutrale beoordeling.

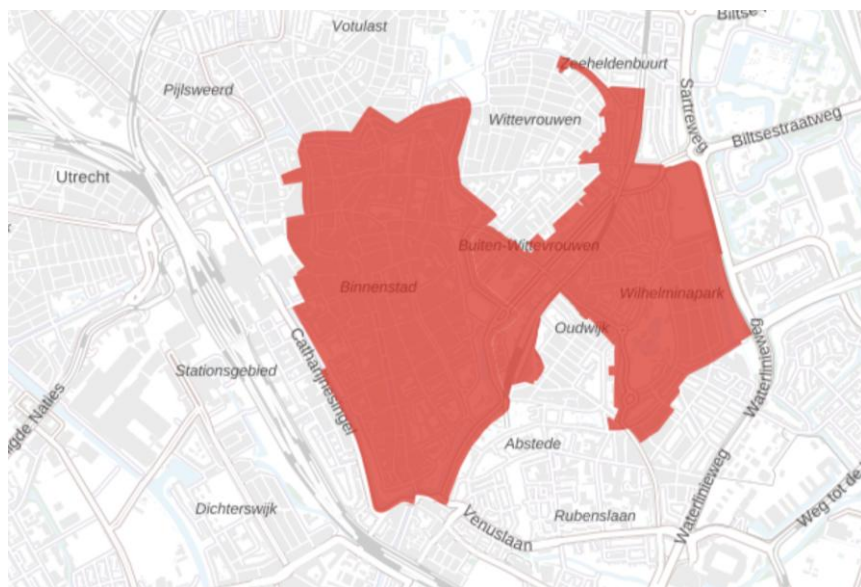
Bus Waterlinieweg en USP

Meerdere campusgebouwen op Utrecht Science Park zijn gemeentelijk monument. De tweede HOV-as (busbaan) op de Leuvenlaan loopt hier soms vlak voor langs. Het effect valt mee, omdat de omgeving van monumenten al grotendeels door infrastructuur aangetast is.

Dit resulteert voor alternatieven 1 tot en met 4 in een neutrale beoordeling. Omdat hier geen maatregelen in alternatieven 5 en 6 beoogd zijn resulteert dit voor deze alternatieven tevens in een neutrale beoordeling.

5.4 Effecten op beschermde stads- en dorpsgezichten

De binnenstad van Utrecht is een beschermd stadsgezicht. De zone begint ten oosten van de Catharijnesingel. Geen van de alternatieven doorsnijdt deze zone. Het effect is niet onderscheidend tussen de alternatieven.

Figuur 5-8: Beschermd stadsgezicht Utrecht (Erfgoedatlas, RCE)

5.5 Effecten op historische assen en waterlopen

De effecten op militaire en infrastructurele historische assen zijn meegenomen in paragraaf 5.2. De historische waterlopen zijn zichtbaar in de archeologische waardenkaart. Zo heeft de Rijn meerdere lopen gehad rondom het centrum van Utrecht. Deze paragraaf gaat dieper in op andere waardevolle historische assen.

Merwedelijn

Met name de afgelopen 100 jaar is de historische kavelstructuur al grotendeels aangetast. De historische zichtassen zijn hierbij ook aangetast. De zichtlijn van landgoed Oudegein (in Nieuwegein) naar de Dom is deels nog aanwezig. Er ligt een kans deze relatie te versterken bij de ontwikkeling van de Merwedelijn.

Wat betreft historische waterlopen is de Galecopperwetering deels nog aanwezig. De historische copeverkaveling bepaalt nog grotendeels het

landschap ten noorden van de huidige bebouwde kom van Nieuwegein. Het copelandschap is hier goeddeels intact. De kenmerkende openheid is hier nu nog, maar wel doorsneden door verschillende vormen van infrastructuur. De Merwedelijn is een doorsnijding die aansluit op bestaande doorsnijding, maar hier wel een plek in moet krijgen. Alternatief 3 biedt kansen de historische relatie tussen de Galecopperwetering en Westraven te versterken. In het verleden heeft het Amsterdam-Rijnkanaal deze oost-westverbinding sterk aangetast. In paragraaf 5.2.2 zijn de effecten op historische waterwegen al benoemd.

Figuur 5-9: Historische structuur Galecop, Westraven en tussenliggende Westravenschewetering en Dwelfsloot in 1900 (Topotijdreis)

Tram 22 en Bus Waterlinieweg en USP

Deze lijnen hebben een minimaal effect op de historische assen en waterlopen.

5.6 Effecten op niet officieel beschermde cultuurhistorisch waardevolle locaties: Beatrixgebouw en Park Transwijk

Naast de vastgelegde cultuurhistorisch waardevolle gebieden, objecten en structuren zijn er twee locaties die nadrukkelijk aandacht vergen. Met name het Beatrixgebouw ondervindt sterk negatieve gevolgen van de aanleg van het beoogde tracé, namelijk de sloop van het pand. Deze paragraaf beschrijft de effecten hiervan.

Merwedelijn

Het beginpunt van de Merwedelijn ligt op de huidige locatie van het Beatrixgebouw. Dit iconische gebouw, uithangbord van het brutalisme, is tussen 1967 en 1970 gerealiseerd. Het is bedoeld als locatie voor congressen en feesten van de gemeente, maar ook als locatie voor exposities en congressen van de Jaarbeurs en sloot aan op de ontwikkeling van Hoog Catharijne. Architect Rein H. Fledderus heeft het ontwerp gemaakt. Uniek in het gebouw is de verhoogde traverse voor voetgangers, die later de ruggengraat van het hele gebied zou vormen. Dit zet zich nog steeds door in het verhoogde Forum van het huidige en toekomstige stationsgebied. Het gebouw speelt nog altijd een sterk verbindende rol in het Utrechts maatschappelijk leven.

De betonnen basis met ter plaatse van de functies transparante gevels maken het een stevig, stoer pand. Open delen wisselen af met hermetisch gesloten geveldelen. De functionaliteit van het gebouw en de afleesbaarheid van zowel de constructie als het gebruik lijkt nadrukkelijk het uitgangspunt te zijn geweest. Achter de transparante delen bevinden zich functies zoals kantoor- of vergaderlocaties. Achter gesloten delen bevinden zich functies als het theater.

Het gebouw heeft een bijzondere waarde als representant van de geschiedenis van de Jaarbeurs in Utrecht. Het is het meest ambitieus ontworpen gebouw van alle door de Jaarbeurs gebruikte gebouwen, het uithangbord van de Jaarbeurs aan de centrumzijde. Ook is het altijd integraal deel geweest van plan Hoog Catharijne. Het is het scharnierpunt tussen Hoog Catharijne en de Croeselaan. Afgelopen jaren is het gebied

sterk herontwikkeld. De aansluiting hierop is afgenomen en nu lijkt het gebouw enigszins los te staan van alle andere ontwikkelingen, het wijkt af qua stijl en structuur. Desalniettemin blijft het dus op zichzelf, maar ook in relatie tot het Jaarbeursplein en het station van grote cultuurhistorische waarde. De sloop van het gebouw is een grote aantasting van de cultuurhistorische waarde.

Figuur 5-10: Beatrixgebouw (bron: www.jaarbeurs.nl)

Voor een uitgebreide beschrijving van de cultuurhistorische waarde van het Beatrixgebouw is Bijlage 4 toegevoegd aan deze notitie.

Figuur 5-11: Beatrixgebouw met uitgeklapte zonneschermen (Bouwput Utrecht)

Ten westen van de Merwedelijn bevindt zich Park Transwijk. Dit historisch unieke park uit de wederopbouwperiode is een groot symbool van verbinding en is integraal ontwikkeld met Kanaleneiland. Merwedekanaalzone, aan de oostzijde van de Europalaan, sluit hier in haar structuur op aan. Park Transwijk is een kwetsbaar stuk historisch groen dat vraagt om een zorgvuldige behandeling. Het groen omsluit het ontwerp en is tegelijk doorwaadbaar. De kant van de Europalaan is vrij gesloten. Toekomstige ontwikkelingen, met respect voor het historisch ontwerp, kunnen hier verandering in brengen om het echt een park voor heel Utrecht Zuidwest te maken, zoals de ontwerpers het ooit beoogd hebben.

Een open bak van de Merwedelijn maakt dat het minder goed mogelijk is deze ontsluiting en extra verbindingen met Merwedekanaalzone te realiseren.

Tram 22 en Bus Waterlinieweg en USP

Langs deze verbindingen bevinden zich geen cultuurhistorisch waardevolle locaties die nog niet benoemd zijn en waar door de beoogde infrastructurele aanpassingen wel (negatieve) effecten zullen plaatsvinden.

5.7 Algemene mitigerende maatregelen

De relatie tussen infrastructuur, of het nu een weg of een tramlijn is, en haar omgeving kan op verschillende plekken versterkt worden. Door mitigerende maatregelen zijn negatieve effecten te verminderen. De verbinding Utrecht-Nieuwegein (vroeger Jutphaas en Vreeswijk) heeft een lange geschiedenis en kan door de ontwikkeling van de Merwedelijn versterkt worden. Zo zou de ruimte boven de tramtunnel gebruikt kunnen worden om voor wandelaars de verbinding te accentueren en te versterken. Ook de relatie met aangrenzend erfgoed kan via deze nieuw te ontwikkelen assen versterkt worden. Dit kan bijvoorbeeld terugkomen in het halteontwerp. In het vervolgproces moet er scherp gekeken worden hoe door nadere invulling negatieve effecten te verminderen zijn.

6 Conclusie en aanbevelingen

6.1 Beoordeling archeologie

Bij elk alternatief vinden graafwerkzaamheden plaats in gebieden met een hoge archeologische waarde of verwachting. Hierdoor worden alle alternatieven als zeer negatief beoordeeld. De verschillen tussen de alternatieven zijn klein. De lengte van de tramtunnel is bepalend voor de archeologische effecten. In alternatieven 1, 3 en 5 is deze korter dan in alternatieven 2, 4 en 6. Deze laatste alternatieven blijven ten opzichte van alternatieven 1, 3 en 5 vanaf de A12 ondergrond tot het Amsterdam-Rijnkanaal, in een gebied van lage archeologische verwachtingswaarde.

Minder graafwerkzaamheden verkleint de kans op het aantreffen van archeologisch waardevolle resten. Echter, alle alternatieven raken gebieden met hoge archeologische waarde (de Limes).

Ook zijn bij de alternatieven 1, 2, 3 en 4 de aanleg van een fietstunnel onder de trambaan bij de Koningsweg en een auto-bustunnel bij de Laan van Maarschalkerweerd voorzien, wat grondwerkzaamheden in een gebied met een hoge archeologische verwachting met zich meebrengt.

In Tabel 6-1 is de beoordeling van alle bouwstenen per alternatief weergegeven. Voor de bouwsteen *Bus Waterlinieweg en USP* zijn geen effecten omdat er niet gegraven wordt. Deze bouwsteen is daarom niet opgenomen in de beoordeling.

Tabel 6-1 Beoordelingstabel archeologie

Alternatief	Bouwsteen	Score	Toelichting
1	Merwedelijijn	—	Tunnelbouw bij de Limes zorgt voor grote aantasting van gebied met hoge archeologische waarde. Tunnelbouw in gebieden met redelijk / hoge archeologische verwachtingswaarde (Rijntakken).
	Tram 22	—	Fietstunnel bij de Koningsweg in gebied van hoge archeologische verwachting.
2	Merwedelijijn	—	Tunnelbouw bij de Limes zorgt voor grote aantasting van gebied met hoge archeologische waarde. Tunnelbouw in gebieden met redelijk / hoge archeologische verwachtingswaarde (Rijntakken).
	Tram 22	—	Fietstunnel bij de Koningsweg in gebied van hoge archeologische verwachting.
3	Merwedelijijn	—	Tunnelbouw bij de Limes zorgt voor grote aantasting van gebied met hoge archeologische waarde. Tunnelbouw in gebieden met redelijk/ hoge archeologische verwachtingswaarde (Rijntakken). Brugbouw aan oevers van Amsterdam-Rijnkanaal met lage archeologische verwachtingswaarde.
	Tram 22	—	Fietstunnel bij de Koningsweg in gebied van hoge archeologische verwachting.
4	Merwedelijijn	—	Tunnelbouw bij de Limes zorgt voor grote aantasting van gebied met hoge

Alternatief	Bouwsteen	Score	Toelichting
			archeologische waarde. Tunnelbouw in gebieden met redelijk/ hoge archeologische verwachtingswaarde (Rijntakken).
	Tram 22	--	Fietstunnel bij de Koningsweg in gebied van hoge archeologische verwachting.
5	Merwedelijn	--	Tunnelbouw bij de Limes zorgt voor grote aantasting van gebied met hoge archeologische waarde. Tunnelbouw in gebieden met redelijk / hoge archeologische verwachtingswaarde (Rijntakken).
	Tram 22	0	Geen werkzaamheden
6	Merwedelijn	--	Tunnelbouw bij de Limes zorgt voor grote aantasting van gebied met hoge archeologische waarde. Tunnelbouw in gebieden met redelijk / hoge archeologische verwachtingswaarde (Rijntakken).
	Tram 22	0	Geen werkzaamheden

6.2 Beoordeling cultuurhistorie

Elk alternatief raakt gevoelige cultuurhistorische gebieden. Qua waarde staan de UNESCO werelderfgoedgebieden bovenaan in de hiërarchie. Alle alternatieven doorsnijden deze zone. De doorsnijding van het werelderfgoed op USP heeft een klein negatief effect door aanpassingen aan de kruising met de Hoofddijk.

De alternatieven hebben beperkt effect op de provinciale cultuurhistorisch waardevolle structuren. Wat betreft het raken van monumenten zijn de effecten ook beperkt.

Om de effecten op de UNESCO-zone scherp te hebben zou in de vervolgfase mogelijk een Heritage Impact Assessment (zie 6.3) uitgevoerd moeten worden. Dit moet nader uitgezocht worden. Dit geldt alleen voor alternatieven 1 tot en met 4. Alternatieven 5 en 6 hebben geen effect op het werelderfgoed.

Om overzichtelijk te maken welke onderdelen van welk alternatief op welke criteria van cultuurhistorie een negatief effect hebben, is in Tabel 6-2 de beoordeling volledig uitgesplitst.

Sterk negatief, maar niet in de beoordeling meegewogen, zijn de effecten op het Beatrixgebouw. Dit schoolvoorbeeld van brutalisme en iconisch bouwwerk aan het Jaarbeursplein heeft geen monumentale status, maar heeft wel een unieke waarde in en voor Utrecht. De sloop van het theater is een verlies aan cultuurhistorische waarde. Dit verlies is niet te herstellen. Het dient wel scherp in de integrale discussie over de voor- en nadelen van de eindhalte exact op deze locatie meegewogen te worden. Mitigerende maatregelen zijn niet mogelijk en alleen een verplaatst tracé zou het verlies aan cultuurhistorische waarde kunnen voorkomen. Echter, dit is in geen van de varianten het geval.

Mocht het gebouw toch gesloopt worden, dan is het waardevol de herinnering aan het krachtige symbool van het brutalisme op een andere wijze levend te houden, bijvoorbeeld in het ontwerp van de nieuwe eindhalte.

De beoordeling alternatieven 1 tot en met 4 voor de bouwstenen Tram 22 en Bus Waterlinieweg en USP zijn gelijk aan elkaar. Alternatieven 5 en 6 hebben hier geen maatregelen en dus een neutraal effect. De alternatieven zijn verder verschillend voor het deelgebied Merwedelijn. Enig onderscheid tussen de alternatieven in de beoordeling zit in de nieuwe brug in alternatief 3 die de cultuurhistorische hoofdstructuur doorsnijdt. Verder is de beoordeling van de alternatieven gelijk aan elkaar, omdat de negatieve effecten voornamelijk plaatsvinden bij Tram 22 en op

USP. Daarin onderscheiden alternatieven 5 en 6 zich van de andere in dat zij hier neutrale effecten hebben.

Tabel 6-2 Beoordelingstabel cultuurhistorie

Alternatief	Bouwsteen	UNESCO werelderfgoed	Cultuurhistorische Hoofdstructuur	Rijks- en gemeentelijke monumenten	Beschermde stads- en dorpsgezichten	Historische assen en waterlopen	Eindoordeel
1	Merwedelijn	0	0	0	0	0	-
	Tram 22	-	--	0	0	0	
	Bus Waterlinieweg en USP	-	-	0	0	0	
2	Merwedelijn	0	0	0	0	0	-
	Tram 22	-	--	0	0	0	
	Bus Waterlinieweg en USP	-	-	0	0	0	
3	Merwedelijn	0	0	0	0	0	-
	Tram 22	-	--	0	0	0	
	Bus Waterlinieweg en USP	-	-	0	0	0	
4	Merwedelijn	0	0	0	0	0	-
	Tram 22	-	--	0	0	0	
	Bus Waterlinieweg en USP	-	-	0	0	0	
5	Merwedelijn	0	0	0	0	0	0
	Tram 22	0	0	0	0	0	
	Bus Waterlinieweg en USP	0	0	0	0	0	
6	Merwedelijn	0	0	0	0	0	0
	Tram 22	0	0	0	0	0	
	Bus Waterlinieweg en USP	0	0	0	0	0	

6.3 Heritage Impact Assessment

De nabijheid van UNESCO werelderfgoed noodzaakt in de vervolgfase mogelijk tot het uitvoeren van een Heritage Impact Assessment (HIA). Deze analyse beschrijft de effecten op de kernwaarden van nabijgelegen werelderfgoederen. In elk alternatief vinden binnen het werelderfgoed en de attentiezone veranderingen plaats en dus is een HIA hier nodig.

Met de huidige detaillering van de maatregelen is het nog niet mogelijk om het effect op de werelderfgoederen te wegen en te bepalen of de HIA daadwerkelijk nodig is. De effecten van het alternatieven en het uiteindelijke voorkeursalternatief moeten in een latere fase beoordeeld worden om de noodzaak van een HIA te bepalen. De effecten op het werelderfgoed kunnen een showstopper zijn voor bepaalde beoogde maatregelen, namelijk ter hoogte van de Hoofddijk. Mitigerende maatregelen zijn mogelijk om het effect op het Werelderfgoed te beperken. Op het hele project is de invloed van maatregelen op deze locatie beperkt.

Advies is fasering toe te passen. Nu geen HIA uitvoeren, bij het vaststellen van het voorkeursalternatief de maatregelen ter hoogte van de Hoofddijk scherp bekijken en dan bepalen of een HIA noodzakelijk is. Op basis van de uitkomst van een eventuele HIA zijn alternatieve maatregelen te bedenken voor de kruising met de Hoofddijk.

6.4 Conclusies

De aspecten archeologie en cultuurhistorie hebben tegengestelde voorkeuren. Waar vanuit archeologie de voorkeur is om zo min mogelijk bodemroering te laten plaatsvinden, geldt voor cultuurhistorie dat juist met bodemroering en nieuwe ondergrondse infrastructuur er meer kansen zijn de cultuurhistorie te versterken. Deze effectnotitie accentueert ook locaties waar zowel voor archeologie als cultuurhistorie kansen liggen.

Tot slot dient te worden benadrukt dat de locaties van archeologisch relevante vindplaatsen gedeeltelijk onzeker zijn, en er onverwachte ontdekkingen kunnen plaatsvinden. Deze effectnotitie is gebaseerd op verwachtingen en geeft geen definitieve zekerheid. De precieze

archeologische impact kan duidelijker in beeld gebracht worden nadat de resultaten van een archeologisch vooronderzoek bekend zijn, en wanneer duidelijk is welke bodemingrepen precies vereist zijn voor de verschillende alternatieven.

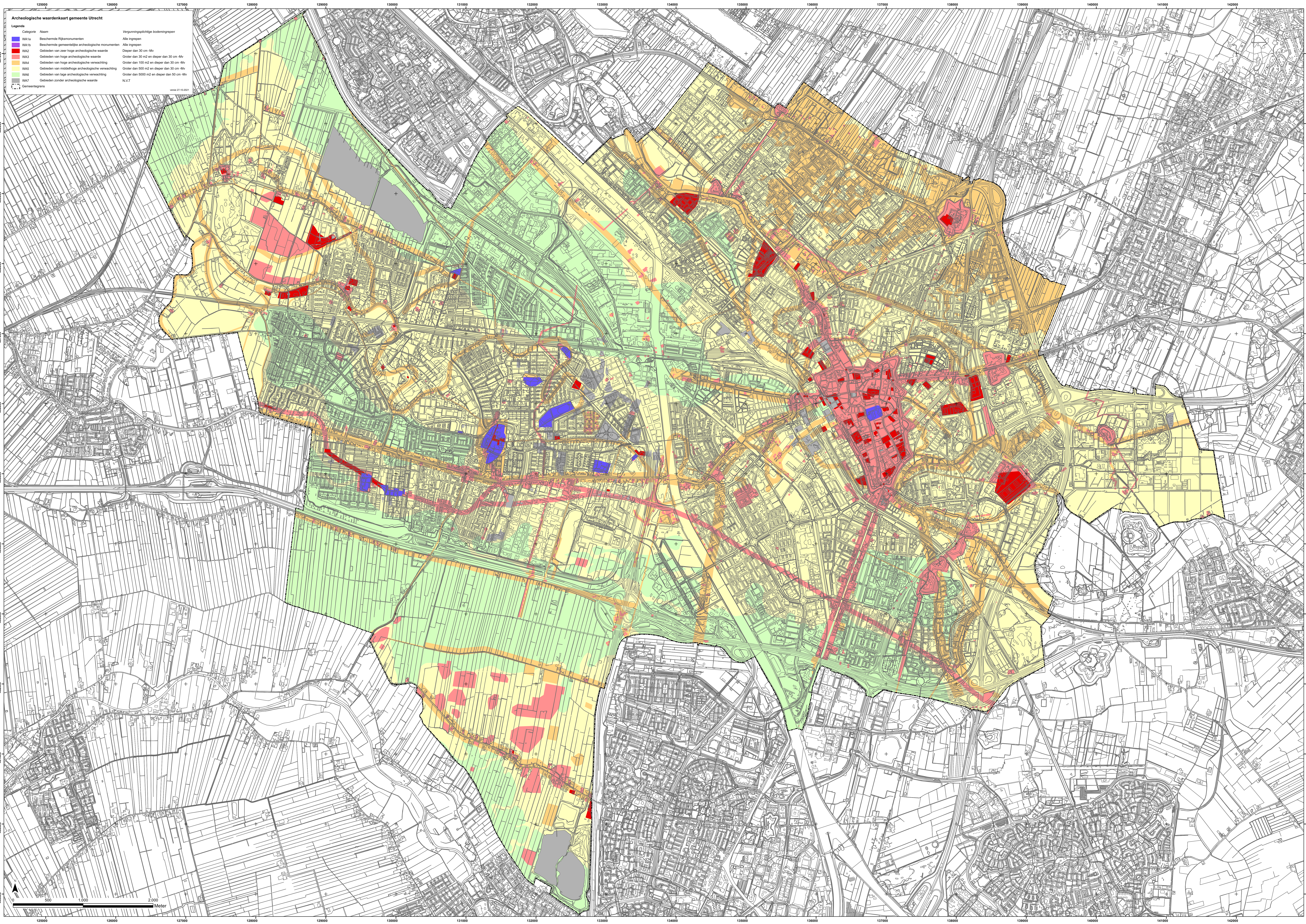
6.5 Aanbevelingen

In het kader van de archeologische aspecten in dit plan zijn de volgende aanbevelingen van belang:

- Bij het overwegen van alternatieven is het raadzaam om waar mogelijk bovengrondse opties te verkennen, maar hierbij dient men zich bewust te zijn van mogelijke effecten op het project als geheel. Dit behelst nieuwe alternatieven en valt buiten dit onderzoek.
- Er zou gestreefd moeten worden naar het behoud van archeologische vindplaatsen op hun huidige locatie (in situ), maar hierbij dient ook realisme in acht genomen te worden in termen van uitvoerbaarheid.
- Met betrekking tot het archeologisch onderzoek is het aan te bevelen om de archeologische waarden en verwachtingen voor het plangebied in een zo vroeg mogelijk stadium te specificeren en te inventariseren. Op die manier is vroegtijdig duidelijk waar nader archeologisch vervolgonderzoek noodzakelijk is en kan dit binnen de projectplanning wordt ingepast.

Bijlagen

Bijlage 1: Archeologische waardenkaart Utrecht

Archeologische waardenkaart gemeente Utrecht

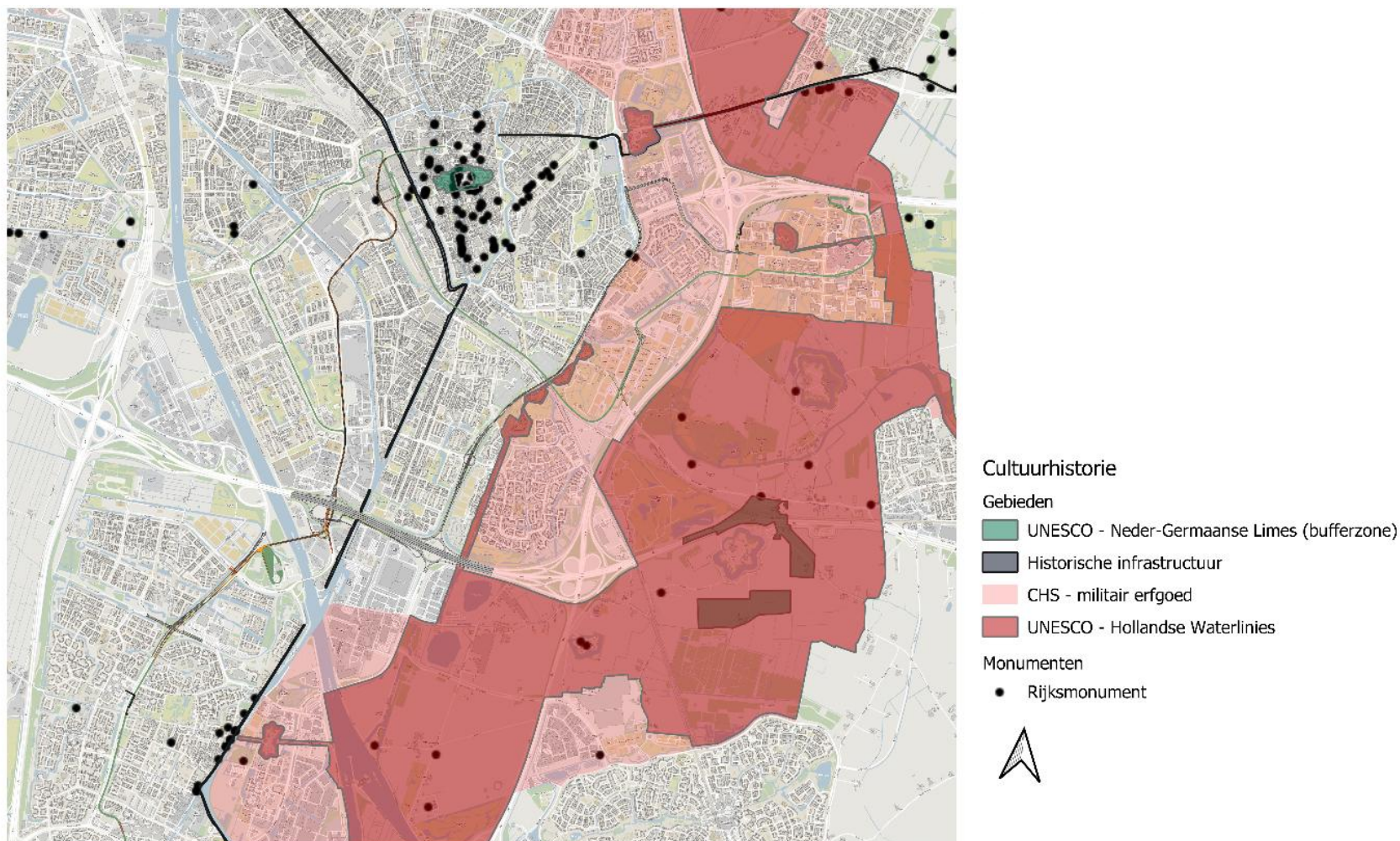
Categorie	Naam	Vergunningplichtige bodemingrepen
WA1a	Beschermde Rijksmonumenten	Alle ingrepen
WA1b	Beschermde gemeentelijke archeologische monumenten	Dieper dan 30 cm - Mv
WA2	Gebieden van zeer hoge archeologische waarde	Ortler dan 30 m2 en dieper dan 30 cm - Mv
WA3	Gebieden van hoge archeologische waarde	Ortler dan 100 m2 en dieper dan 30 cm - Mv
WA4	Gebieden van hoge archeologische verwachting	Ortler dan 500 m2 en dieper dan 30 cm - Mv
WA5	Gebieden van middelhoge archeologische verwachting	Ortler dan 500 m2 en dieper dan 30 cm - Mv
WA6	Gebieden van lage archeologische verwachting	Ortler dan 5000 m2 en dieper dan 50 cm - Mv
WA7	Gebieden zonder archeologische waarde	N.V.T

WMA 27-10-2011

[illegible]

Bijlage 3: cultuurhistorische waardenkaarten alternatieven

Disclaimer: dit is de kaart met daarop het oude alternatief A uit Fase 2. Tegelijk is het onderzoeksgebied gelijk en blijven dezelfde cultuurhistorisch waardevolle objecten van belang. Op de cultuurhistorische waardenkaarten worden de UNESCO werelderfgoedgebieden aangegeven, de provinciale cultuurhistorische hoofdstructuur en de rijksmonumenten. De gemeentelijke monumenten zijn niet zichtbaar, omdat dit de leesbaarheid van de kaart niet ten goede komt.

Bijlage 4: Cultuurhistorische notitie Beatrixgebouw

Cultuurhistorische notitie Beatrixgebouw

Gegevens:

(oorspronkelijke) Functie:	Congres- en vergadercentrum Jaarbeurs
Architect:	architectenbureau Rein H. Fledderus
Bouwbedrijf:	Bredero
Bouw en oplevering:	1967-1970 (1 ^e steen 8 maart 1967)

Voorgeschiedenis.

Er was eind jaren vijftig en begin jaren zestig van de vorige eeuw een gezamenlijke wens van Jaarbeurs en gemeente om in één gebouw een groot congrescentrum te combineren met expositiehallen voor de Jaarbeurs. De gemeente had behoefte aan een nieuw gebouw voor congressen en feesten, zoals die op dat moment in het noodgebouw Tivoli op het Lepelenburg plaatsvonden (en daarvoor in het oude concertgebouw Tivoli aan de Kruisstraat). Ook de Jaarbeurs zocht naar uitbreiding van haar congres- en expositiefaciliteiten die voor een belangrijk deel nog op het Vredenburg waren gelegen. De zoektocht naar een geschikte locatie kwam in een stroomversnelling door de presentatie van het plan Hoog Catharijne door het Utrechtse bouwbedrijf Bredero (1962). In 1966 tekenden drie partijen een overeenkomst: EMPEO (de projectontwikkelpoot van Bredero voor Hoog Catharijne), de gemeente Utrecht en de Koninklijke Nederlandse Jaarbeurs. De Jaarbeurs zou al haar activiteiten gaan concentreren aan de Croeselaan, het Vredenburg kwam vrij voor een nieuw concertgebouw (het latere Muziekcentrum) en Hoog Catharijne was de grootstedelijke ontwikkeling waarbinnen dit plaats zou vinden. Uniek in het plan Hoog Catharijne was het opgetilde maaiveld voor de voetgangers – de traverse – die de ruggengraat van het gehele gebied zou vormen, lopende vanaf de Croeselaan via het vernieuwde station naar het Vredenburg waar het landde in het historisch centrum.

Aan de westkant van het station werd tussen 1967 en 1970 de eerste fase van Hoog Catharijne gerealiseerd, waarbij aan een nieuw Jaarbeursplein ook het nieuwe congres- en expositiegebouw van de Jaarbeurs (en gemeente) een plek kreeg. De omgeving was uitermate geschikt voor de (inter) nationale functie van het nieuwe congres- en expositiegebouw met een regionaal busstation voor de deur (inclusief een directe busverbinding met Schiphol), taxistandplaatsen, een grote parkeergarage (1000 auto's) en de korte verbinding met het Centraal Station via de traverse. In 1970 zou ook het Holiday-Inn hotel (500 bedden én een zwembad) zijn deuren openen aan het plein.

De bouwkosten van het Beatrixgebouw bedroegen in totaal ongeveer 80 miljoen (gulden), waarvan de gemeente 13 miljoen (gulden) voor haar rekening nam voor de congreszaal.

Oorspronkelijke functie

Het nieuwe Beatrixgebouw was bedoeld om exposities, congressen en vergaderingen te faciliteren. In 1965 werd architect Hein Fledderus benaderd om het gebouw te ontwerpen, hij was ook betrokken geweest bij de bouw van De Doelen in Rotterdam. Architect Fledderus ontwierp een groot en uiterst functioneel gebouw van 132 meter lang, 87 meter breed en 40 meter hoog. Het totale vloeroppervlak was 95.000 m².¹

In de programmatische invulling van het gebouw waren expositie, conferentie en recreatie (optredens in de congresruimte, restaurants) de hoofdfuncties. Nevenfuncties waren dienstverlening, representatie en administratie. De expositieruimten besloegen de meeste vloeroppervlakte. Driekwart van het vloeroppervlak van de tweede tot en met de zevende verdieping was in gebruik voor (vaste) standplaatsen. Ook de begane grond heeft een grote expositieruimte, maar dan voor wissel Exposities. De meer dan 25 vergaderruimten, variërend in capaciteit van 15 tot meer dan 100 personen, lagen vooral aan de zijde van de Croeselaan. Voorts was er aan de zijde van het Jaarbeursplein een congreszaal met 1.100 zitplaatsen. Er kwamen zes restaurants in het gebouw, verspreid over de begane grond en de verdiepingen.

¹ In 1966 maakte Fledderus het eerste ontwerp, dat een verdieping minder had en andere gevelindeling. Tijdens de bouw is er een verdieping bijgekomen en zijn ook andere wijzigingen in het plan aangebracht.

Cultuurhistorische notitie Beatrixgebouw

Het gebouw kreeg twee toegangen: de congreszaal kreeg zijn toegang aan het Jaarbeursplein en de hoofdtoegang voor het expositiedeel en alle andere zalen kwam aan de Croeselaan te liggen. Hier was ook een centrale hal met de roltrappen die alle verdiepingen ontsloten.

Beschrijving oorspronkelijke opzet

Het grote gebouw heeft een rechthoekig grondplan, is voor driekwart onderkelderd, heeft zeven verdiepingen en een plat dak. Op het dak stonden zes opbouwen voor de liften, stoomketels en ventilatievoorzieningen. De begane grond heeft een verdiepingshoogte van 6,20 en heeft gedeeltelijk een entresol. Daarboven bevinden zich zeven verdiepingen met elk een hoogte van 4,80 m. De constructie is opgebouwd met een in het werk gestort betonskelet. De betonnen kolommen staan in onderlinge afstand van 9 meter in het vierkant. Deze maten komen voort uit de maten voor de vaste stands en de wens om de gangen tussen de stands vrij te houden van kolommen. De vloeren zijn vlakke cassetteplaat paddestoelvloeren, dat wil zeggen dat rondom de kolommen massieve vloervelden zijn aangebracht met daartussen de gewicht besparende cassettevloer. Deze constructie betekende materiaalbesparing (van het beton) en bevorderde de efficiëntie van de bouw. De verdiepingsvloeren zijn rondom het gebouw naar buiten getrokken, waardoor rondom het gebouw een gevelomloop ontstaat. De gevelomloop is bekleed met uitgewassen grindbetonplaten met een lichte tint. Het overstek van de gevel is bepaald op 3 meter buiten de kolommen. Op de begane grond is de plintgevel nog verder teruggelegd.

Voor de congreszaal van de gewenste afmetingen was het nodig om de regelmatige kolom-afstand plaatselijk te onderbreken. De zaal is daartoe overspannen met 2.80 m hoge stalen spanten, op elk van deze spanten staan twee zeer zware kolommen die de bovenliggende verdieping dragen.

Het gebouw kreeg transparante gevels ter plaatse van de functies vergaderen, kantoor en de restaurants op de begane grond. De gevels met de expositieruimten – het grootste deel van het gebouw - werden gesloten.

De gebruikte gevelmaterialen waren donker geschilderd staal voor de puien, uitgewassen grindbetonplaten en de dichte gevels bestonden uit een binnenwand van sandwich eternitplaten in een stalen frame met een buitenbekleding met geanodiseerde aluminiumplaten. Tussen aluminium buitengevel en de binnenwand zat een luchtspouw van 20 cm die werd gebruikt voor de af- en aanvoer van lucht voor ventilatie- en verwarmingsunits.

Het gebouw kreeg een uitgekiende luchtbehandelings- en verwarmingstechniek. Deze was afgestemd op zes verschillende soorten functies en bijbehorende ruimten: de expositieruimten, de congreszaal met bijruimten, de kantoren, de vergaderzalen, de restaurants en de keukens en overige ruimten. Het gebouw werd aangesloten op de (PEGUS) stadsverwarming. Voor de keukens stonden er op het dak een ketelhuis met lagedruk stoomketels.

Plattegronden

Met uitzondering van de kelder, de begane grond en de eerste verdieping, hadden de tweede tot en met de zevende verdieping een vergelijkbare plattegrond.

Kelder.

Deze was deels ingericht ten behoeve van het transport van het voedsel voor alle restaurantkeukens. Er waren magazijnen, koelcellen en keukenliften. Voorts waren er meerdere (brom)fietsenkelders en toiletgroepen voor de diverse personeelsleden van kantoor en horeca. In de ruimte onder het congrescentrum waren de toiletgroepen voor zowel bezoekers als voor optredende artiesten en kleedruimten voor de laatste. Voorts was de kelderruimte ingevuld met onder andere een grote traforuimte, bergingen, verwarmingsruimte, een telefooncentrale etc.

Cultuurhistorische notitie Beatrixgebouw

Begane grond:

Hier was de hoofdentree aan de Croeselaan met de centrale hal met de dubbele roltrappen naar alle verdiepingen. Er waren nog diverse andere (kleinere) trappenhuizen en liften voor specifieke delen van het gebouw, zo konden de kantoren via een eigen trappenhuis en lift bereikt worden. Ook waren er garderoberuimten, receptiebalies en wachtruimten. Een grootdeel van de ruimte achter de centrale hal was niet ingevuld en bestemd voor wissel exposities.

Aan de jaarbeurszijde was een specialiteitenrestaurant voor 60 personen en een café-restaurant voor 100 personen met een open keuken (het nieuwe concept van de bistro). Een deel van deze ruimte had een entresol en vide met uitzicht op de hal van de congreszaal. De congreszaal met zijn entree aan het Jaarbeursplein had een grote voorhal die toegang gaf tot de congreszaal zelf.

Eerste verdieping

Rondom de centrale roltrappen lagen aan de Croeselaanzijde administratieve ruimten (o.a. archief), maar ook een 'salonruimte' en een specialiteiten restaurant met prominent uitzicht op de omgeving. Aan de Jaarbeurspleinzijde was een grote keuken gelegen voor het restaurant en lag de congreszaal met zijn foyerruimte. Opnieuw is een belangrijk deel van de ruimte bestemd voor exposities.

Tweede tot en met zevende verdieping

De opzet van deze verdiepingen is vergelijkbaar: kantoor en vergaderruimten aan de Croeselaanzijde, evenals de 'plate-service' restaurants voor deze functies. Het overgrote deel van de ruimte achter het centrale roltrappenhuis was ingevuld als expositieruimten met vaste standplaatsen (diepte 10,50 meter).

Interieurafwerkingen

De interieurafwerking was afgestemd op het hoge ambitieniveau als expositie- en congrescentrum van (inter) nationaal niveau. Tegelijkertijd waren de expositieruimten zelf vooral functioneel aangekleed. Zo waren de binnenwanden van deze ruimten deels uitgevoerd in B2-blokken en de plafonds boven de gangen en van de expositieruimte op de begane grond uitgevoerd met houtwolcementplaten met geïntegreerde verlichting.

Voor de meer representatieve ruimten gold dat het een luxe-uitstraling mocht krijgen. Dat gold ook voor de centrale hal.

Vergaderruimten

De vloeren waren bedekt met tapijt. De plafonds waren samengesteld uit geperforeerde staalplaatlamellen. De wanden waren bekleed met Zwitsers doek en op tafelhoogte zat een hardhouten stootrand. Alle zalen hadden verduisteringsgordijnen.

Congreszaal

De vloer van de hal bij de congreszaal was uitgevoerd in Noors kwartsiet en de wanden bekleed met marmer. De congreszaal zelf had wanden bekleed met donker notenhout.

Kantoren

De kantoren hebben verstelbare wanden en zijn dus flexibel indeelbaar. Op de zevende verdieping zijn de directieruimten. De afwerking is niet bekend, maar zal van hoog niveau geweest zijn.

Restaurants

Over de aankleding van het restaurant zijn geen gegevens gevonden, alleen een paar foto's beschikbaar. Deze geven een beeld van een combinatie van modern (de bistro) en chique.

Techniek

Het gebouw met zijn vele en diverse functies vroeg om uitgekiende technische infrastructuur. Zo waren bijvoorbeeld een deel van de keukens op de verdiepingen middels paternosterliften verbonden met een grote centrale keuken op de zesde verdieping.

Verder werd het gebouw uitgerust met de meest moderne technische hulpmiddelen, vooral in de congreszaal en de vergaderzalen. Er waren mobiele geluidsinstallaties, film- en dia-apparatuur, overhead projectieschermen, discussiemicrofoons, bandopnames, mobiele tolkencabines

Cultuurhistorische notitie Beatrixgebouw

enzovoorts. De congreszaal werd niet als theaterzaal ontworpen, maar kreeg wel alle faciliteiten, inclusief een hydraulisch 'bevloerde' orkestbak en een toneeltoren.

Architectuur

Het uiterlijk van het gebouw wordt gekenmerkt door de verhouding tussen de open, transparante geveldelen en de hermetisch gesloten geveldelen. De functionaliteit van het gebouw en de afleesbaarheid van zowel de constructie als het gebruik lijkt nadrukkelijk het uitgangspunt te zijn geweest. Kenmerkend zijn de rondom doorlopende uitstekende vloervelden (de 'gevelomloop') die scherp de hoek om zijn gezet, wat nog eens benadrukt wordt door de terugliggende (glazen) gevels. Ook de kolomstructuur is in de transparante geveldelen nadrukkelijk zichtbaar achter de terugliggende glazen vliesgevel. Deze vliesgevel is verdiepingshoog en wordt subtiel geleed door de kozijnindeling. Even kenmerkend voor de functionele uitstraling zijn de nadrukkelijk gesloten gevels waar consequent gekozen is voor een invulling met een metalen plaatmateriaal. Ook hier geldt dat de terugliggende gevelinvulling in het bijzonder op de hoeken extra betekenis geven aan de gevelomloop.

Voor een deel van de transparante gevel aan het Jaarbeursplein kwam over zes verdiepingen lamellen (metalen) screen met daarop in losse letters 'Jaarbeurs'. Volgens de plattegrond zat hierachter een vluchtgang.

Een brede dakrand beëindigde het gebouw. Aan de Croeselaanzijde staat er in losse letters: Koninklijke Nederlandse Jaarbeurs.

Eenzelfde verhouding tussen open en gesloten vertaalde zich ook door in de hoge plint van het gebouw. De betonrand boven de plint was van een net bredere maat dan die van de verdiepingvloeren. Aan de Jaarbeurspleinzijde was de entree van de congreshal voorzien van een luifel en extra geaccentueerd door een opening in de gesloten gevel erboven. Aan de hoofdingang aan de Croeselaan was een luifelconstructie aangebracht met daarop de letters: Jaarbeurs.

De relatie open en / of gesloten was gerelateerd aan de achterliggende functies. Achter de transparante hoofdentree-gevel aan de Croeselaan kwamen vooral de kantoor- en vergaderfuncties en de hoofdontsluiting via dubbele roltrappen. De transparante gevels zijn om beide hoeken doorgezet, want ook daar zaten vergelijkbare functies, waaronder ook enkele restaurants. In de gesloten gevels kwam op enkele plaatsen een 'open' travee voor extra lichttoetreding. Een opvallende toevoeging waren de oranje uitvalschermen die al snel na oplevering bij de transparante geveldelen als zonwering werden toegevoegd.

Verbouwingen

In 1985 zijn door het bureau van Fledderus enkele ondergeschikte aanpassingen gedaan in het gebouw. In 1998-99 heeft er een grote verbouwing plaatsgevonden van de congreszaal / theater door architect Arno Meijs ten behoeve van het nieuwe Beatrixtheater. Ook de entree aan het Jaarbeursplein is daarbij gewijzigd.

De entree-luifel aan de Croeselaan is verwijderd. Op enkele plaatsen zijn delen van de dichte gevel geopend.

In het interieur hebben meerdere wijzigingen plaatsgevonden. De hoofdstructuur is hetzelfde gebleven, maar er zijn zalen gewijzigd of anders ingericht. De aankleding is gemoderniseerd. Ook de vaste standplaatsen zijn niet meer aanwezig. In 2016 is asbest verwijderd in een deel van de achterbouw. In 2019 zijn de karakteristieke oranje uitklapschermen vervangen door schermen in een grijze kleurstelling.

Cultuurhistorische notitie Beatrixgebouw

Samenvattend zijn de belangrijkste kenmerken

- een stoer gebouw door zijn omvang en architectuur
- onderscheid tussen transparante kantoor- en vergaderfuncties en gesloten expositieruimten
- herkenbaarheid van de constructie: de naar buiten getrokken verdiepingvloeren en de zichtbare kolommenstructuur
- sterke horizontale geleding door de betonnen 'omloop' van de verdiepingvloer en de terugliggende gevels
- de transparante glazen vliesgevels met een verfijnde raamindeling
- de gesloten gevels met een metalen plaatmateriaal
- het lamellen 'screen' aan de zijde van het Jaarbeursplein
- in het interieur het centrale dubbele roltrappenhuis
- indien nog aanwezig: bijzondere elementen als paternosterliften

Waardering

Voor een waardestelling van gebouwen worden de volgende criteria aangehouden.

- Cultuurhistorische waarden
- Architectuurhistorische waarden
- Ensemble- en stedenbouwkundige waarden
- Gaafheid/Herkenbaarheid
- Zeldzaamheid

Cultuurhistorische waarden

Het gebouw heeft bijzondere betekenis als representant van de geschiedenis van de Jaarbeurs in Utrecht, een geschiedenis die terug gaat tot 1916 met de oprichting van de *Vereeniging tot het houden van Jaarbeurzen in Nederland* met Utrecht als vestigingsplaats. Het is in omvang en programmering het meest ambitieuze gebouw in een lange reeks van door de Jaarbeurs in Utrecht ontworpen tentoonstellings-, expositie- en administratiegebouwen.

Het Jaarbeursgebouw was bij ingebruikneming één van de grootste tentoonstellingsgebouwen in Europa. Daarmee heeft het ook betekenis als onderdeel van de internationale geschiedenis van de ontwikkeling van Jaarbeurzen in de twintigste eeuw.

Het gebouw maakte tevens integraal deel uit van het plan Hoog-Catharijne waarmee Utrecht zich in de jaren '60 wilde presenteren als modern winkel- en zakencentrum.

Architectuurhistorische waarde

Het gebouw is een uiterst functioneel gebouw in opzet en uitstraling. Dat uit zich ook in de gebruikte materialen zoals beton, staal, glas en aluminiumpanelen. Het past in het oeuvre van architect Rein Fledderus dat zich ontwikkelde naar steeds functionelere architectuur, maar het past ook geheel in de architectuur van de latere jaren zestig en begin jaren zeventig. De directe omgeving van Hoog Catharijne en de parkeergarage zijn representanten van dezelfde architectuur-opvattingen.

Het was Bredero's Bouwbedrijf dat zich continu verder specialiseerde in efficiënte bouwmethoden en de mogelijkheden van betonbouw. Dit is in de constructie van het gebouw terug te zien.

Ondanks de uiterst functionele architectuur, werden kosten noch moeite gespaard om het gebouw in het interieur zo optimaal mogelijk in te richten.

Ensemble- en stedenbouwkundige waarden

Het Beatrixgebouw was het scharnierpunt tussen Hoog Catharijne en de Jaarbeurs aan de Croeselaan. Het maakte deel uit van het integraal stedenbouwkundig ontwerp van Hoog Catharijne en het Jaarbeursplein. Het was – en is – een beeldbepalend gebouw, in het bijzonder nu nog aan de zijde van de Croeselaan.

Cultuurhistorische notitie Beatrixgebouw

Herkenbaarheid/ gaafheid

Ondanks de verbouwingen uit het (recente) verleden is het gebouw in hoofdopzet en gevels nog relatief gaaf. Het interieur is in de loop der jaren gewijzigd. De hoofdstructuur is echter niet gewijzigd, evenmin als de hoofdopzet van de gevels met een transparant deel en een gesloten deel. De directe omgeving is flink gewijzigd met de vernieuwing van Hoog Catharijne en de komst van nieuwbouw aan het Jaarbeursplein en het stadsplateau.

Zeldzaamheid

Voor Utrecht is het Beatrixgebouw uniek, maar ook in Nederland zijn er nauwelijks voorbeelden van een vergelijkbaar gebouw in maat en schaal, in combinatie met de diverse functies.

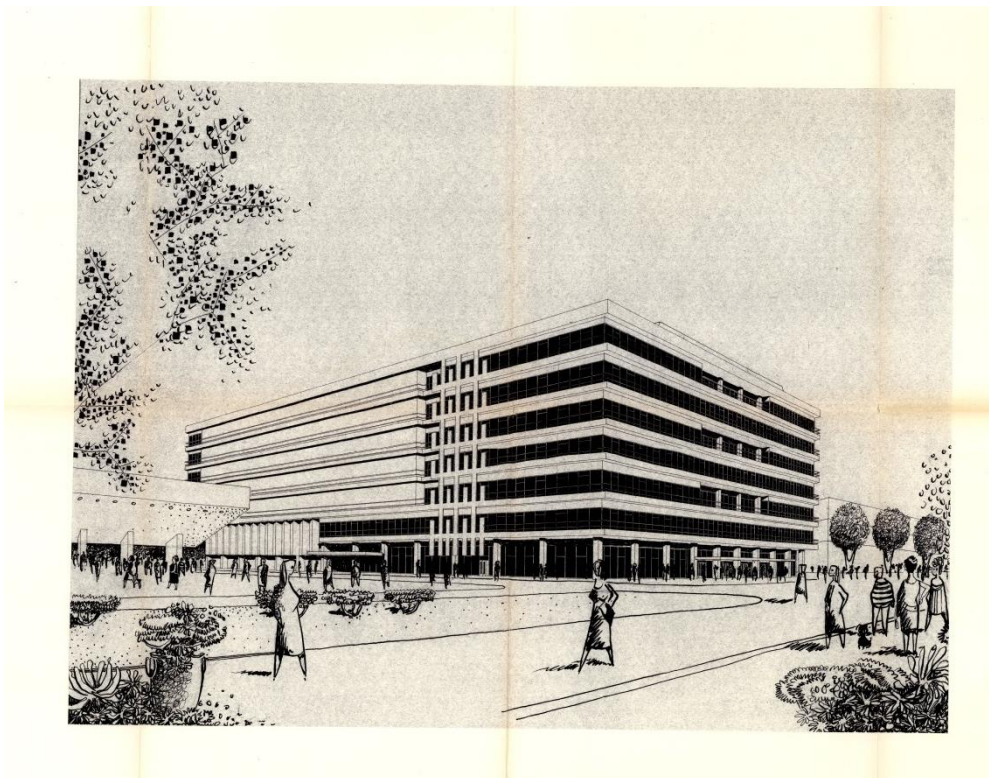
Conclusie: Behoud (en dus hergebruik) van het gebouw is op grond van de cultuurhistorische waarden van belang. Het is een voor Utrecht – en ook daarbuiten - uniek gebouw.

Cultuurhistorische notitie Beatrixgebouw

Illustraties

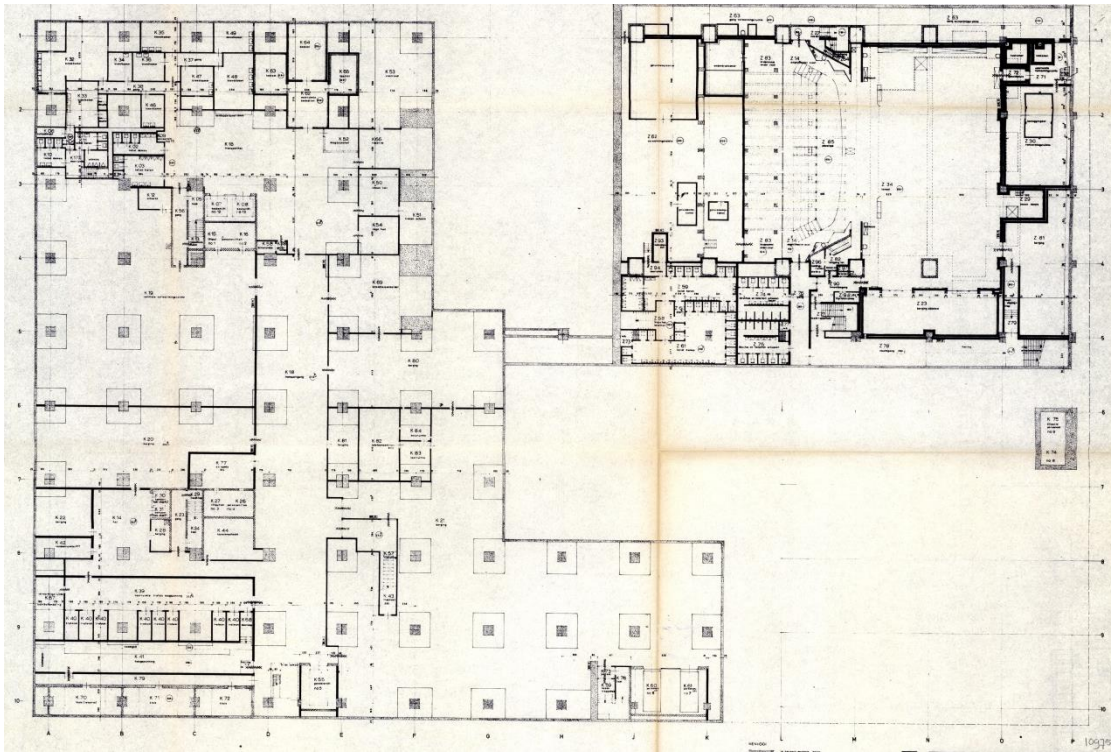
Maquette met Jaarbeursplein, 1967

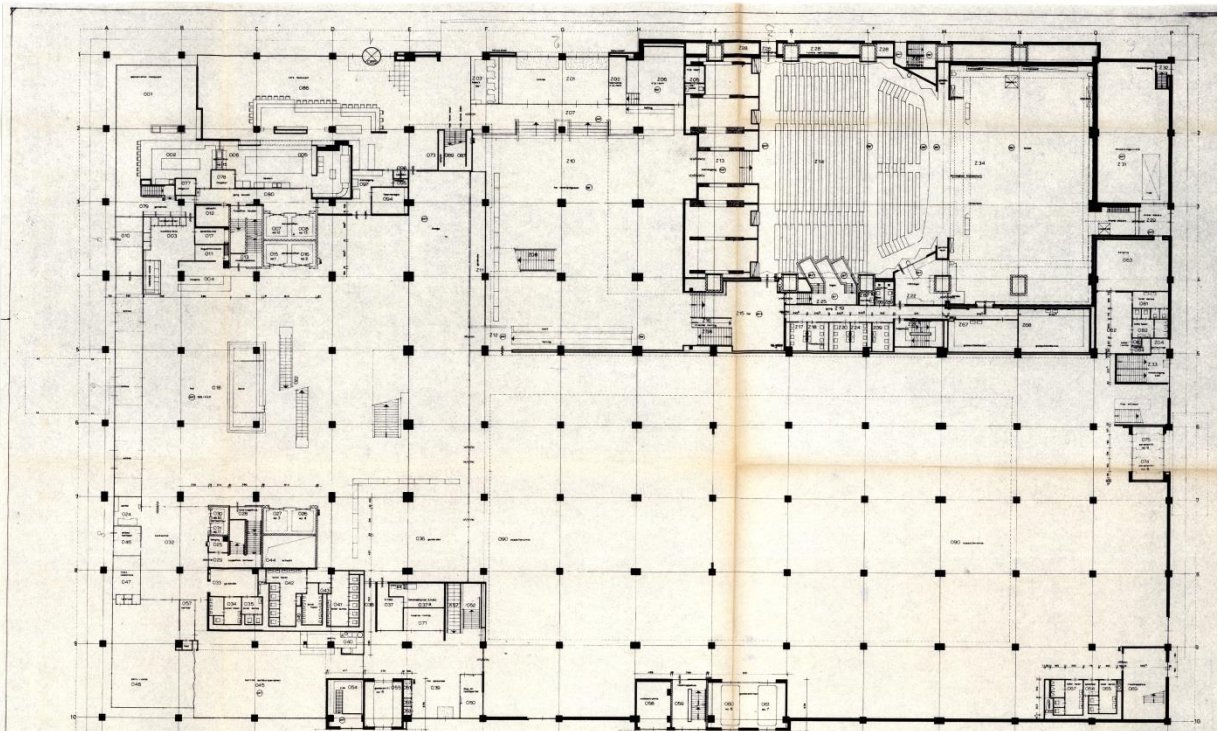
Schets van het eerste ontwerp: zes verdiepingen boven de begane grond.

Cultuurhistorische notitie Beatrixgebouw

Bouwtekeningen

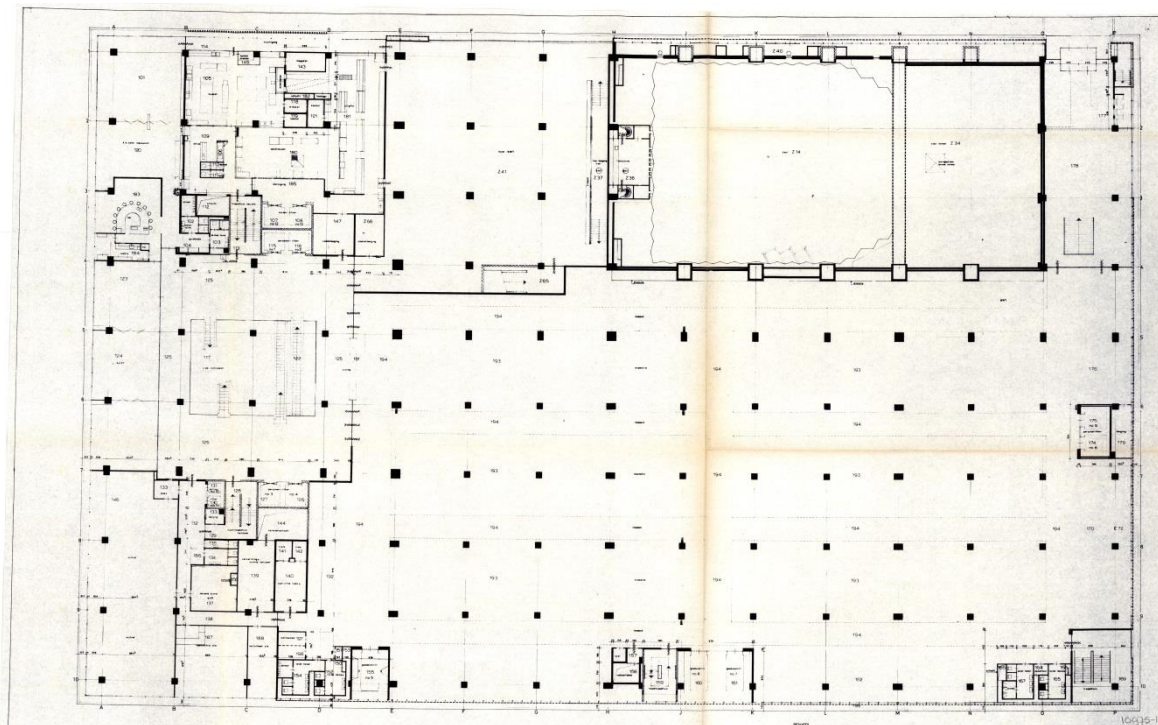

Kelderplattegrond. (met de klok mee): een cluster van kleedkamers, toiletten, voorraadkamers koelcellen, personeels- en keukenliften e.d. Daarnaast een cluster ten behoeve van de congreszaal: toiletten voor publiek, kleedruimten, toiletten en foyer voor artiesten, berging voor toneel. Tenslotte een cluster met trafo's en andere technische voorzieningen.

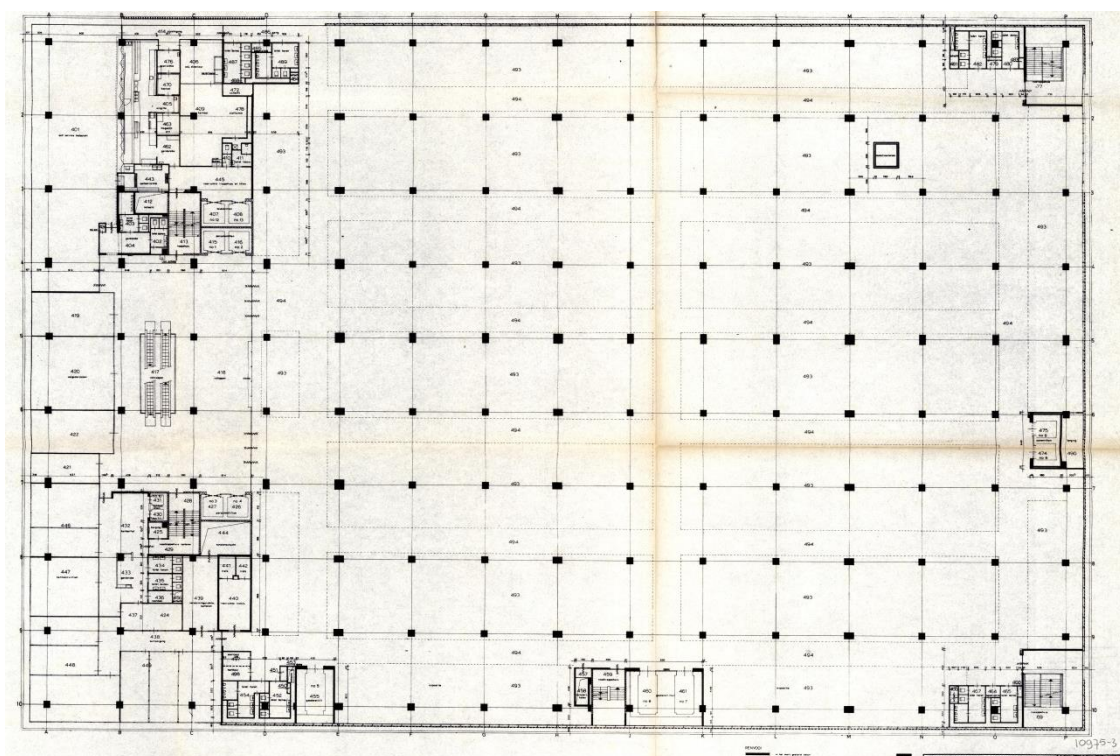

Bouwtekening begane grond: de centrale hal en daaromheen (klokgewijs) restaurants, congreszaal, expositieruimten en diverse wacht-, garderobe- en toiletfuncties.

Cultuurhistorische notitie Beatrixgebouw

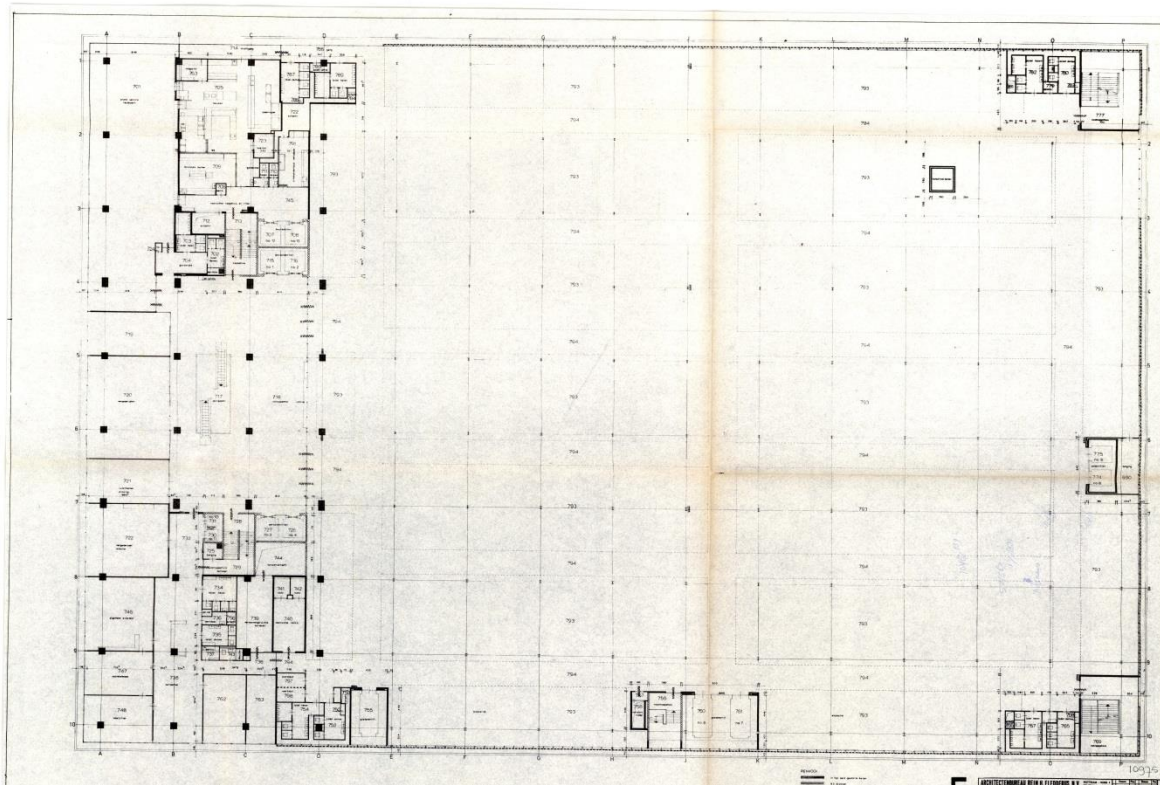

Bouwtekening eerste verdieping. (klokgewijs): 'salon' en bar, á la carte restaurant, grote keuken, foyer congreszaal en congreszaal zelf, expositieruimte en enkele administratieve functies.

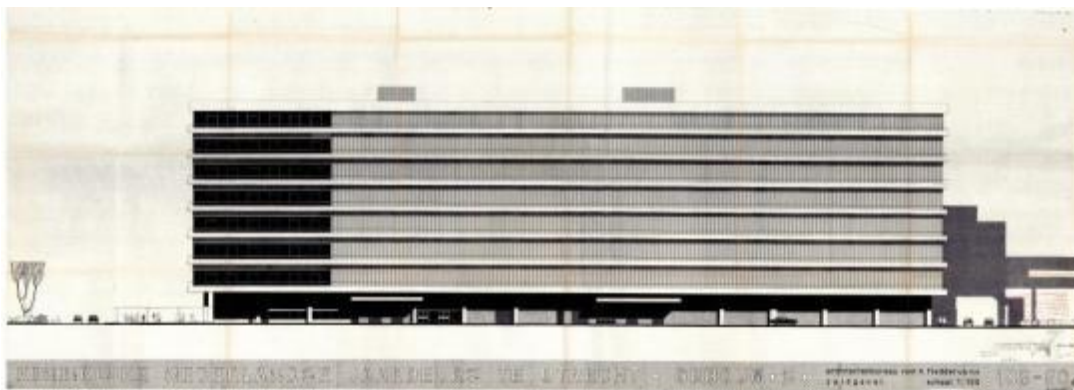

Plattegrond vierde verdieping: grootste deel is expositieruimte. Aan de Croeselaanzijde vergaderzalen, kantoorruimte en een selfservice restaurant.

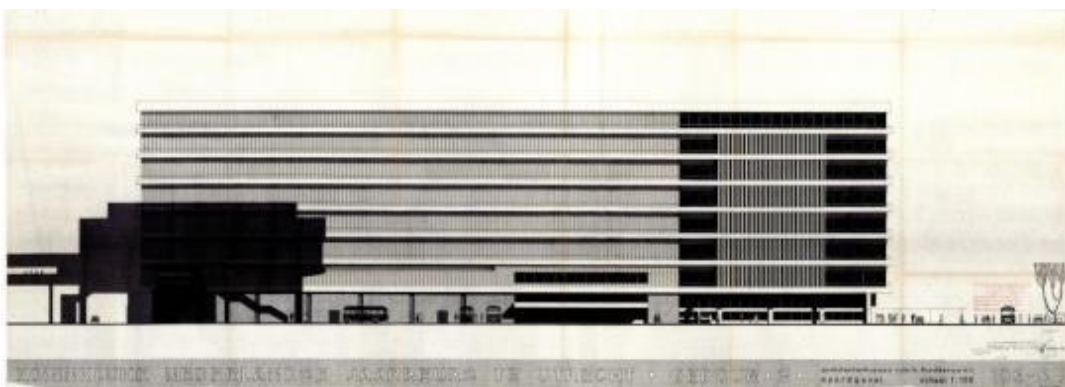
Cultuurhistorische notitie Beatrixgebouw

Plattegrond zevende verdieping. Aan de zijde van de Croeselaan zijn directiekamers en een 'plate-service' restaurant. De overige ruimte is expositieruimte.

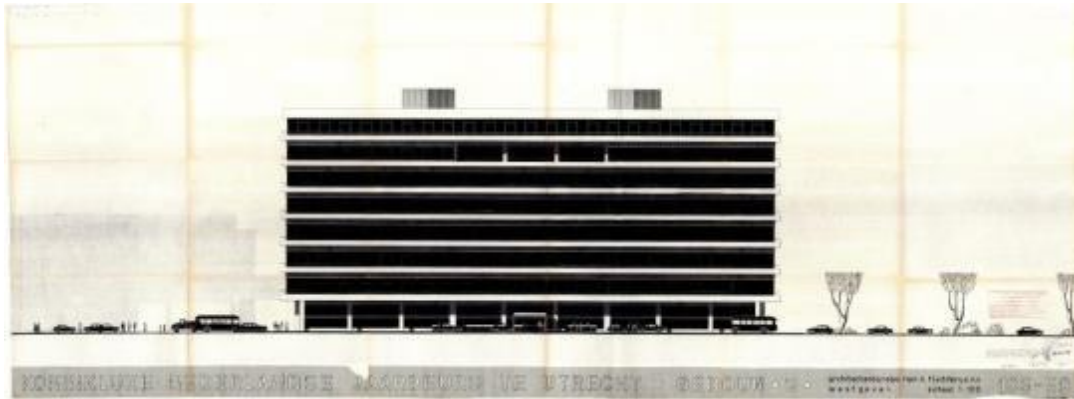

Zuidgevel

Noordgevel

Cultuurhistorische notitie Beatrixgebouw

Westgevel

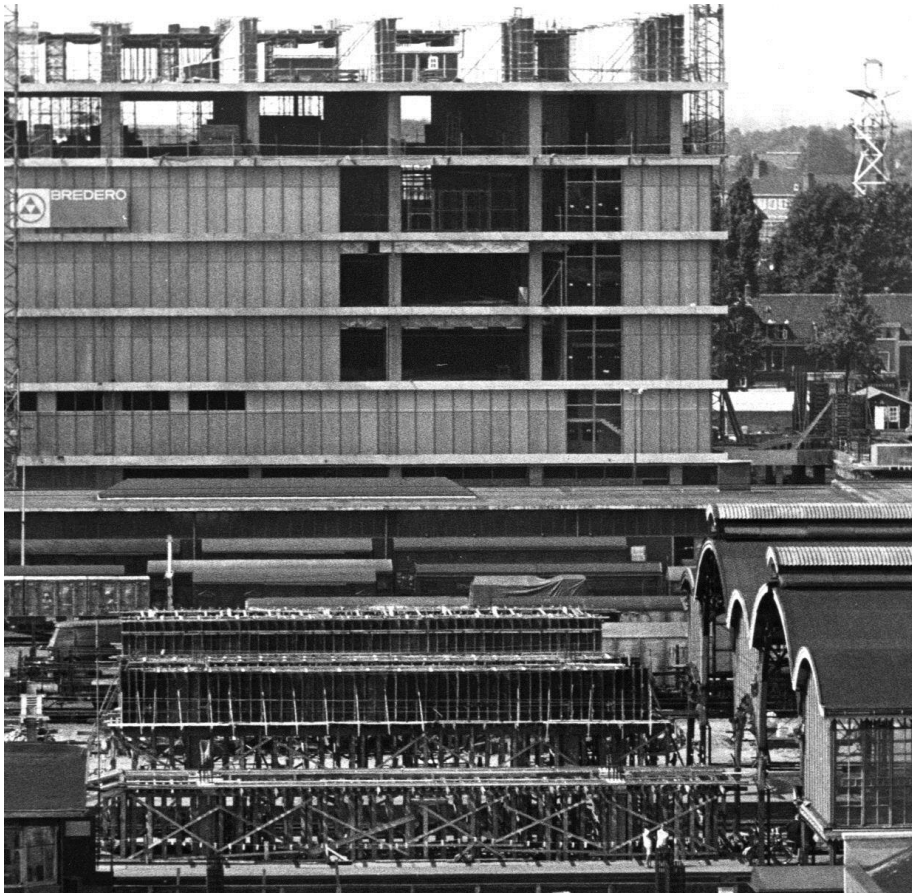
Oostgevel (spoorzijde)

Bouw

De kolommenstructuur

Cultuurhistorische notitie Beatrixgebouw

De sandwichplaten van de dichte gevels.
Hier overheen (op 20 cm afstand) kwam de aluminiumbeplating.

Gevelbeelden

Cultuurhistorische notitie Beatrixgebouw

Aan de spoorzijde werd op twee plaatsen een deel van de gesloten gevel geopend.

Hoge plint en luifel Jaarbeursplein

Cultuurhistorische notitie Beatrixgebouw

Entree Croeselaan: de glazen gevel is verder teruggelegd dan op de verdiepingen.

Entree Jaarbeursplein

Cultuurhistorische notitie Beatrixgebouw

De karakteristieke oranje zonwering

Interieur

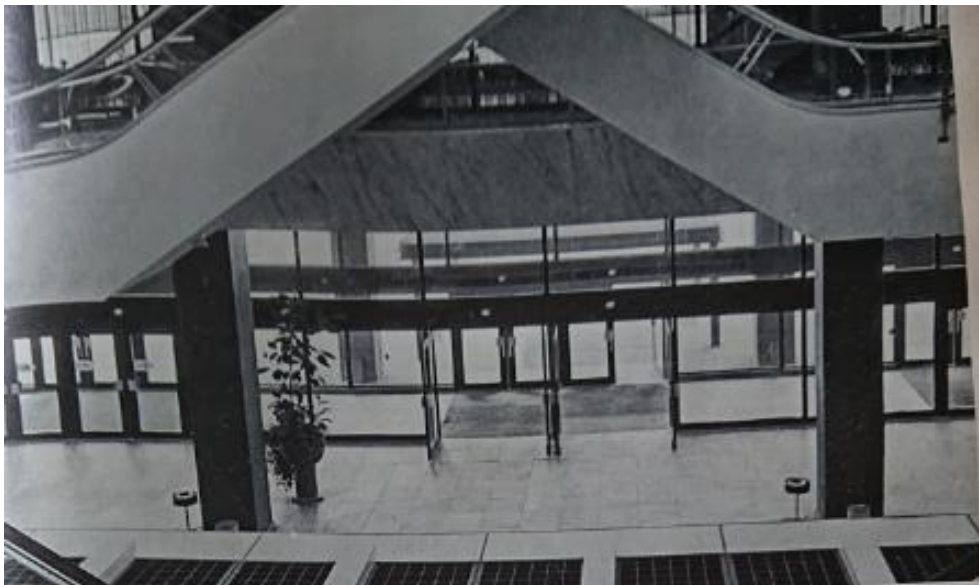

Theaterzaal 1970

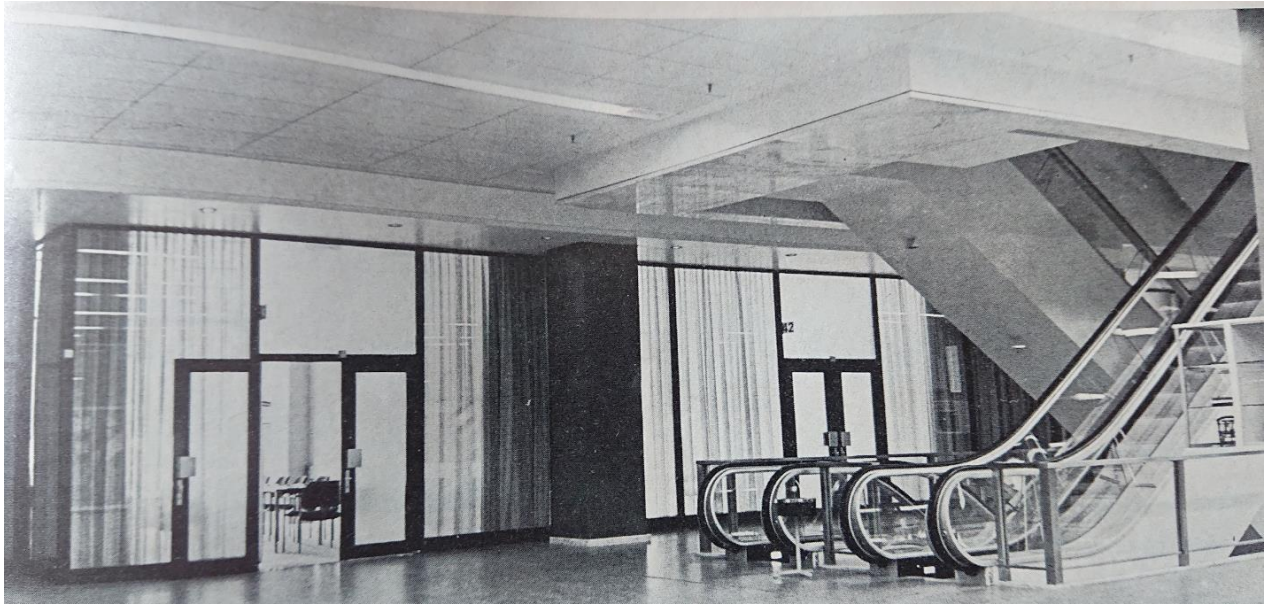
Cultuurhistorische notitie Beatrixgebouw

Artiestenfoyer, 1970

Entreehal en dubbele roltrappen

Centrale hal op de verdieping.

'lounge' achter de centrale hal

Een van de grote keukens

Cultuurhistorische notitie Beatrixgebouw

Restaurant op de begane grond

De vaste stands in de expositieruimte

Actueel

Nieuwe entree theater

Cultuurhistorische notitie Beatrixgebouw

Beatrixtheater hal

Nieuwe uitvalschermen

Bronnen:
Het Utrechts Archief
Tijdschrift Bouw

Colofon

Opdrachtgever U Ned

Uitgave Mott MacDonald & Movares

Ondertekenaar Willem Snel

Projectteam Stef Brauers
Arjan Freije
Thymo Vlot

Projectnummer M0007542 / MM207100372

Versie 4.0

Datum 19-03-2026

© 2026, Movares Nederland B.V. & Mott Macdonald B.V.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Movares Nederland B.V. en Mott MacDonald B.V.